

บทที่ 1

บทนำ

สภาพทั่วไปและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึง "ความคิดทางการเมือง" (Political Thought) ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เราย่อมไม่อาจจะละเลยได้ต่อการพิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านสังคมซึ่งแวดล้อมตัวบุคคลผู้นั้นอยู่ได้ ด้วยเหตุที่ว่า ความคิดทางการเมืองย่อมหล่อหลอมจากสภาพของแต่ละสังคมอันได้แก่ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ลักษณะของสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ และรูปแบบของการปกครอง ซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลต่อความคิดทางการเมืองในแง่ที่เป็นการให้เนื้อหา สารคดีขยายตลอดจนสีสันและการแสดงออกในรูปธรรมของความคิดนั้น¹ ความคิดทางการเมืองมักถูกกำหนดโดยสภาพการณ์ของสังคม รากฐานของความคิดทางการเมืองมักเกิดจากการที่นักคิดได้รับประโยชน์โดยตรง หรือจากการสังเกตสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในสังคม จากการสังเกตและวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในสังคม² ความคิดทางการเมืองให้ความสนใจในเรื่องของการวินิจฉัยคุณค่า (Value Judgement) ดังนั้นความคิดทางการเมืองจึงจำเป็นจะต้องเกี่ยวพันอยู่กับการถกเถียงในเรื่องสิ่งที่ควรจะเป็น³ (What ought to be) เสมอ

โดยสรุปแล้วความคิดทางการเมืองย่อมเป็นผลผลิตแบบนามธรรมอันเกิดมาจากสำนักปฏิบัติกริยา การใคร่ครวญ และการสรุปรวมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ตลอดจนสามารถ

¹ วิทยา สุจริตอนารักษ์, "ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของไทย : ข้อสังเกตเบื้องต้น," รัฐศาสตร์สาร ฉบับพิเศษ ครอบคลุม 12 ปี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2530), หน้า 209.

² สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กทม. : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 3.

³ เรื่องเดียวกัน.

ให้คำอธิบายอันเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่งคือสภาพความเป็นไปในสังคม⁴ ในการให้ความหมายของ "ความคิดทางการเมือง" ผู้ศึกษาก่อนข้างเห็นด้วยกับคำอธิบายของอาจารย์เฉลิมเกียรติ ศิวนวน ที่ให้ไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า "หมายถึงความคิดเห็นใด ๆ ที่มีความสำคัญทางการเมืองอันเกี่ยวกับรัฐ โครงสร้าง ธรรมชาติ และวัตถุประสงค์ของมัน ซึ่งมีความรวมถึงกรอบระเบียบและนโยบายของรัฐ ตลอดจนมีลักษณะการวินิจฉัยคุณค่าทางจริยธรรม อันพัวพันถึงการพิทักษ์รักษาและวิจารณ์สภาพที่เป็นอยู่ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าหรือถดถอยถึงสิ่งที่ควรจะเป็นด้วย"⁵

แนวความคิดของบุคคลหนึ่งจะถูกถ่ายทอดออกสู่สาธารณชนด้วยรูปแบบเฉพาะของบุคคลนั้น บางแนวความคิดได้รับการเสนอออกมาในรูปของบทความ บทวิจารณ์สังคม ปาฐกถา บางแนวความคิดถูกสื่อออกมาโดยผ่านทางนวนิยาย บทละคร หรือเรื่องสั้น ความคิดใดหากไม่มีอิทธิพลต่อมหาชนก็ย่อมสูญสลายไป แต่หากมหาชนยอมรับก็จะได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา แน่แน่นอนว่าความคิดย่อมมีหลากหลาย แต่ที่น่าสนใจศึกษาก็คือความคิดที่มีผลกระทบต่อสังคม แม้ว่าแนวความคิดนั้นจะไม่ได้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและตลอดไป อย่างไรก็ตาม แนวความคิดหนึ่ง ๆ ก็มักจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพการณ์ทางสังคมในช่วงเวลานั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่า สภาพทางสังคมและแนวความคิดต่างก็เป็นผู้ให้และผู้รับด้วยกันทั้งสองฝ่าย สภาพทางสังคมก่อให้เกิดแนวความคิดว่าสิ่งไหนดีแล้ว สิ่งไหนไม่ดีอะไรคือสิ่งที่ควรจะเป็น แล้วแนวความคิดก็จะเป็นตัวผลักดันให้เกิดการจัดระเบียบและรูปแบบสังคมการเมืองซึ่งคนส่วนใหญ่ต้องการจะให้เป็นต่อไป (สังคมในอุดมคติ) การดำรงอยู่ของสังคมยังย่อมหมายถึงว่าความคิดต่าง ๆ ย่อมได้รับการแก้ไข และปรุงแต่งให้เหมาะสมเจาะกับสังคมยิ่งขึ้น พร้อมกับมีการเผยแพร่โดยวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพของสังคมนั้น⁶

⁴ วิทยา สุจริตชนารักษ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

⁵ เฉลิมเกียรติ ศิวนวน, ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ บทความประกอบการสัมมนา กิ่งศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527, เอกสารวิชาการหมายเลข 48 (กรุงเทพ ฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 2

⁶ วิทยา สุจริตชนารักษ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

การศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของบุคคลผู้เป็นนักคิดและมีอิทธิพลต่อคนรุ่นหลัง
 ต่อมาจะช่วยให้เราเข้าใจถึงกระแสของแนวความคิดที่ดำรงตัวอยู่อย่างค่อนเนื่อง และสะท้อน
 ออกมาเป็นกิจกรรมทางการเมืองและสังคมของคนในสังคมการเมืองนั้น "การเมือง"
 (Politics) เป็นคำที่มีหลายมิติอยู่ในตัวเอง หากเราเห็นด้วยกับแนวทางของอาจารย์
 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ที่เสนอให้เราศึกษารัฐศาสตร์และการเมืองอย่างทวนกระแสแล้วลอง
 มุ่งพิจารณาถึงสิ่งซึ่ง "ดูราวกับว่า" มิใช่การเมือง (non-political things)
 ต่าง ๆ เช่น นวนิยาย ขำสารบันเทิง เรื่องเพศ สิทธิมนุษยชน และประสบการณ์เชิงอัต
 วิสัยต่าง ๆ ในชีวิตของผู้คน ดูบ้าง การศึกษาความคิดทางการเมืองของนักคิด นักประพันธ์
 และนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญ เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็ย่อมทวีความสำคัญขึ้นโดยปริยาย
 เหตุผลก็เพราะว่าความคิดของนักคิดทางสังคม-การเมืองล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายหรือ "จุดมุ่ง
 หมาย" เพื่อแสวงหาชีวิตทางสังคม-การเมืองที่ดีกว่าเดิมเสมอ "แนวความคิดใดหากเริ่ม
 ต้นโดยมีเป้าหมายดังกล่าวแล้วไซ้ ย่อมจัดเป็นความคิดทางการเมืองทั้งสิ้น" ผู้ศึกษามี
 ความเห็นว่าปัจจุบัน เรากำลังประสบกับปัญหาขาดแคลนการศึกษาที่เน้นทางด้าน การสรุปแนว
 ความคิดสำคัญ ๆ ของนักคิดไทย แม้จะมีผู้ที่ได้ศึกษาความคิด-อุดมการณ์ทางการเมืองของนัก
 คิด-นักปราชญ์อยู่บ้างแล้วก็ตาม เช่น การศึกษาของ เฉลิมเกียรติ สิวินวล เรื่อง "ความ
 คิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์" หรือมีบทความบางเรื่องที่จะจัดอยู่ในประเภทเดียวกัน
 กันนี้ เช่น ของ สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใน "ความคิดทางการเมืองและ
 สังคมไทย" เป็นต้น แต่โดยทั่วไปแล้ว แม้ผลงานเหล่านั้นจัดว่ามีคุณภาพสูงแต่เมื่อเทียบ
 กันทางด้านปริมาณแล้วจะเห็นได้ว่ามีอยู่น้อยกว่าการศึกษาโดยใช้แนวทางอื่นมาก ประเด็นนี้
 เป็นที่มาอันสำคัญของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้

กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นนักคิด นักประพันธ์ นักมนุษยชาติที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสภาพ
 ทางสังคม-การเมืองให้ดีขึ้น โดยเสนอความคิดของเขาออกมาในรูปของนวนิยาย เรื่องสั้น
 บทความ บทนำ (บทบรรณาธิการ) ในหนังสือพิมพ์ และปาฐกถา เป็นต้น การที่กุหลาบเป็น
 ผู้ที่มีความสามารถทางวรรณศิลป์ ใช้ภาษาสละสลวยจึงใจให้น่าติดตามอ่าน ประกอบกับมี

⁷ ดู ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, การเมืองมนุษย์ : รัฐศาสตร์ทวนกระแส (กทม. :
 สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2528), หน้า 6.

เครื่องมือในการเสนอแนวความคิดของเขาออกมา (หนังสือพิมพ์ในยุคนั้น) ทำให้แนวความคิดของเขาได้รับการยอมรับและมีอิทธิพลต่อผู้อ่านอย่างกว้างขวางตลอดมาจนแม้กระทั่งปัจจุบัน จึงจะเห็นได้ว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เมื่อบรรยากาศทางการเมืองคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น มีเสรีภาพมากขึ้น ผลงานของกุหลาบ สายประดิษฐ์ หลายต่อหลายชิ้นถูกนำออกมาเผยแพร่ใหม่โดยนักศึกษาและปัญญาชน⁸ หรืออย่างที่เรื่องสั้น "คำขานรับ" ของเขาทำให้นักศึกษาเลิกเรียนหนังสือกลางคันไปหลายคน (เมื่อประมาณ 30-40 ปีก่อน)⁹ อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ การที่ "มิตร ร่วมรบ" ได้กล่าวว่า จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ่านปาฐกถาของกุหลาบในปี พ.ศ. 2495 เรื่อง "ฐานะของสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์" แล้วได้แรงคลใจให้จิตรเขียนบทความเรื่อง "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย"¹⁰ เป็นต้น

กุหลาบ สายประดิษฐ์ จัดได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติกิจกรรมทางการเมืองและสังคมที่โดดเด่นมากที่สุดคนหนึ่งในแวดวงวรรณกรรมสังคม-การเมือง นับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จนถึงกับมีผู้เปรียบเอาไว้ว่า "ถ้าหากทลวงประดิษฐ์ มนุธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ได้รับการยกย่องว่าเป็น "มันสมอง" ที่สำคัญคนหนึ่งแห่ง "คณะราษฎร" ในการร่วมวางแผนยึดอำนาจปกครองเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 สำหรับวงการวรรณกรรมในระยะเดียวกันนั้น กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา ก็คือ "ขุนพล" คนสำคัญคนหนึ่งแห่ง "กองทัพปากกา" ของประชาชนในยุคนั้นเช่นกัน¹¹ ศรีบูรพา

⁸ ตัวอย่างเช่นเรื่อง "แลไปข้างหน้า", "จนกว่าเราจะพบกันอีก", "เขาถูกบังคับให้เป็นขุนโจร" เป็นต้น

⁹ อ้างจาก รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, "จะอ่านอะไร จะอ่านทำไม," ใน ชีวิต : หนังสือเล่มที่อ่านไม่จบ (กทม. : มิตรนราการพิมพ์, 2524), หน้า 67.

¹⁰ อ้างจาก นภาพร อติวานิชยพงศ์, พัฒนาการความคิด เศรษฐศาสตร์การเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2531), หน้า 32.

¹¹ เสถียร จันทิมาธร, สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย (กทม. : เรือนแก้วการพิมพ์, 2525), หน้า 143.

เป็นนักเขียนที่เรื่องแต่งของเขาได้รับความนิยมมากที่สุดในหมู่นักเขียน "รุ่นเยาว์" ด้วยกันแห่ง
วงการประพันธ์สมัยรัชกาลที่ 7¹²

ผลงานของกุหลาบนอกจากจะเต็มไปด้วยความละเอียดละไมทางด้านการใช้ภาษา
และวรรณศิลป์ซึ่งกินใจผู้อ่านในแง่ของความบันเทิงแล้ว ผลงานส่วนหนึ่งของกุหลาบยังได้
สะท้อนให้เห็นถึงการมองโลกและสังคมในแบบที่เขาคิดว่าควรจะเป็นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในช่วงปี พ.ศ. 2492-2501 กุหลาบเสนองานที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดที่มุ่ง
แสวงหาชีวิตที่ดีกว่าของประชาชน¹³ ได้แก่งานเรื่อง "แลไปข้างหน้า", "จนกว่าเราจะพบ
กันอีก" และบทความในหน้าหนังสือพิมพ์ที่เมื่อรวมเป็นเล่มแล้วใช้ชื่อว่า "การเมืองของ
ประชาชน" เป็นต้น ตรงจุดนี้เองที่ทำให้งานของกุหลาบจัดเป็น "วรรณกรรมการเมือง"

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ นอกจากกุหลาบจะเป็นนักสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีคุณค่าทาง
สังคม เป็นนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญ และเป็นนักต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคมแล้ว เขา
ยังเป็นผู้ที่ใฝ่ใจศึกษาและปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาอย่างเอาจริงเอาจังคนหนึ่งด้วย กุหลาบ
เป็นคนที่มีลักษณะพิเศษ โดยทั่วไปแล้ว นักกิจกรรมทางสังคมและนักคิดเผยแพร่ความคิด
ก้าวหน้าส่วนมากมักถือว่า ศาสนาเป็นยาเสพติดหรือสิ่งมอมเมามากกว่าจะเป็นสิ่งจำเป็น
สำหรับชีวิตและสังคมที่ต้องการความยุติธรรม กุหลาบกลับเห็นต่างจากทัศนะดังกล่าว คือ
สนใจพุทธศาสนาอย่างมาก และมีได้สนใจเพียงแค่นิวคิดหรือปรัชญา แต่สนใจถึงขั้นนำไป
ปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วย แม้นักคิดนักเขียนท่านนี้จะ เป็นนักต่อสู้เพื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคม
แต่ก็มีได้ละเลยการพัฒนาชีวิตส่วนตัวให้งอกงามและสงบเย็นไปพร้อม ๆ กับการทำหน้าที่ทาง
สังคมด้วย¹³

ในส่วนที่เป็นวรรณกรรมการเมือง งานของกุหลาบสะท้อนให้เห็นสภาพการณ์ที่
เป็นไปของสังคมการเมืองในสมัยนั้น และวิพากษ์วิจารณ์ตัวผู้ปกครองและระบบการเมืองใน

¹²

ยศ วัชรเสถียร, "มูลเหตุที่ศรีบูรพาเขียนเรื่อง "สงครามแห่งชีวิต", "
โลกหนังสือ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (พฤศจิกายน 2522), หน้า 39.

¹³

คัดจากบางตอนในคำนำโดย อรศรี งามวิทยาพงศ์, รวมจดหมายโต้ตอบ
ระหว่างท่านพุทธทาสภิกขุกับศรีบูรพา (กรุงเทพฯ : พลันการพิมพ์, 2529), หน้า ก-ง.

ขณะนั้นอย่างเข้มข้น ดังเช่นการเสนองาน "เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475" ที่วิพากษ์วิจารณ์ การกระทำของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม อย่างรุนแรง หรือ เช่นบทความทั้งหลายใน "การเมืองของประชาชน" ที่เสนอแนวคิดที่ก้าวหน้าและคัดค้านการกระทำบางอย่างของ รัฐบาลในขณะนั้นอย่างแหลมคม เช่น คัดค้านการดำเนินนโยบายตามก๊อ เมริกา, การนำ ประเทศเข้าสู่สงคราม, การปิดกั้นเสรีภาพของประชาชน, การปิดกั้นเสรีภาพในการแสดง ออกของหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

งานของกุหลาบโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังปี พ.ศ. 2492 เป็นต้นมาแล้ว แต่มี "เป้าหมาย" ทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังเสนอทางออกในการแก้ไขสภาพสังคมการเมืองให้ ดีขึ้นไปด้วยในตัว

จุดเด่นอันหนึ่งของกุหลาบก็คือ การนำเอาแนวความคิดหลัก 4 ประการคือ แนวความคิดเกี่ยวกับ ประชาธิปไตย, สังคมนิยม, พุทธศาสนา, และหลักสิทธิมนุษยชน เข้า มาเชื่อมโยงร้อยรัดเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหมาะสมเจาะกลมกลืน พร้อมทั้งนำเอาแง่ดีของแนว ความคิดดังกล่าวมาประยุกต์นำเสนอสู่สาธารณชนได้เป็นอย่างดี โดยสรุปแล้ว สามารถ กล่าวได้ว่า กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นทั้งนักคิด นักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์ นักมนุษยชาติ นักกิจกรรมทางการเมือง ผู้แสวงหาความยุติธรรมในสังคมที่เป็นหัว รั้วหัวแรงที่สำคัญคนหนึ่ง ในยุคนั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาถึง "ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สาย ประดิษฐ์" เป็นหัวข้อในการทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้

วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงชีวประวัติและภูมิหลังส่วนตัวของกุหลาบ สายประดิษฐ์ โดย จะทำการพิจารณาประกอบกันไปกับสภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่แวดล้อมตัวของ กุหลาบ อยู่ในช่วงเวลาขณะนั้น เพื่อทำความเข้าใจถึงที่มาของแนวความคิดของเขาว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร

2. เพื่อศึกษาถึงแนวความคิดของกุหลาบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของ "ความคิดทางการเมือง" เป็นหลักใหญ่ ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะมุ่งประเด็นไปที่ความคิดของเขา ในเรื่องหลัก ๆ เป็นสำคัญ อันได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นประชาธิปไตย,

สังคมนิยม, พุทธศาสนา (เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้อง), และความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เช่น เรื่องของเสรีภาพส่วนบุคคลและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

3. อันสืบเนื่องมาจากสภาพทั่วไปและความสำคัญของปัญหาตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว วัตถุประสงค์อันหนึ่งก็คือ เพื่อขยายแนวทางการศึกษาเรื่องของ "การเมือง" ออกไปมิให้จำกัดอยู่เฉพาะแต่การศึกษาปรากฏการณ์บางประเภทที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใด เวลาหนึ่งเท่านั้น แต่ต้องการขยายวงออกไปสู่เรื่องของ "แนวความคิด" และเรื่องซึ่ง "ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง" อีกด้วย

4. เพื่อรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ โดยพยายามจะทำให้มีหลักเกณฑ์มากที่สุด เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจจะศึกษาเรื่องราวและผลงานของกุหลาบต่อไปในภายหลัง ทั้งนี้จะเน้นในแง่ของความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏอยู่ในผลงานของเขา เป็นสำคัญ

ข้อจำกัดและขอบเขตของการศึกษา

จากการสืบเสาะหาข้อมูลเกี่ยวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ พบว่า นับตั้งแต่การทำให้รัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปลายปี พ.ศ. 2501 แล้วจวบจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2516 ทั้งตัวกุหลาบเองและผลงานของเขาได้กลายเป็นสิ่ง "ต้องห้าม" ในทางการเมืองไป ผลงานของเขาส่วนหนึ่งถูกสั่งเก็บเผาทำลาย แม้แต่ส่วนที่มิใช่ชื่อเสียง เช่นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือที่หอสมุดแห่งชาติเองก็ปรากฏว่ามีอยู่น้อยมาก และค่อนข้างจะมีความสำคัญน้อย วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับกุหลาบที่เป็นเรื่องของ "การเมือง" โดยตรงไม่เคยมีใครทำมาก่อนเลย เพราะหัตถ์ที่ยังมีบุคคลซึ่งมีเหตุผลเพียงพอที่จะสงวนอนุรักษงานของกุหลาบไม่ให้กระจัดกระจายสูญไปอยู่บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี พ.ศ. 2501 ข้าราชการของกุหลาบซึ่งเดินทางลี้ภัยการเมืองไปพำนักอยู่ที่ประเทศจีนมีอยู่น้อยมากและไม่ปะติดปะต่อกัน เราทราบแต่เพียงว่าขณะที่อยู่อาศัยอยู่ที่จีน กุหลาบได้กล่าวแสดงความคิดเห็นออกกระจายเสียงทางวิทยุบีบีซีภาษาไทยอยู่เนือง ๆ แต่หาข้อมูลที่เป็นรายละเอียดไม่ได้ ข้าราชการหลังสุดก็คือ กุหลาบได้เสียชีวิตแล้วในปี พ.ศ. 2517 ทั้งหมดข้างต้นนี้เองที่เป็นข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้

ด้วยเหตุผลที่ว่า กุหลาบ เริ่มจับงานทางด้านการศึกษา "ทำหนังสือ" อย่างจริงจังและเริ่มมีชื่อเสียง เป็นครั้งแรก เมื่อเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ "เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์" ในปี พ.ศ. 2470 ผ่านชีวิตสะสมประสบการณ์และแสดงออกทางความคิดและการปฏิบัติกิจกรรมเรื่อยมาจนเจียมหายไบนับตั้งแต่รัฐประหารปี พ.ศ. 2501 ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงกำหนดขอบเขตของการศึกษาว่า จะศึกษาวิเคราะห์โดยเน้นประเด็นทางด้านความคิดทางการเมืองและสังคมของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2470-2501 เป็นสำคัญ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้ศึกษาคาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังนี้

1. เพื่อความสะดวกในด้านข้อมูลต่อผู้จะทำการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไปไม่มากนัก โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความคิดทางการเมืองของกุหลาบ
2. ประโยชน์ต่อการสานต่อแนวทางการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์ถึงแนวความคิดของนักคิดไทยอย่างเป็นระบบ
3. ประโยชน์ด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ในด้านการค้นคว้าและวิเคราะห์ความคิดทางการเมือง

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ จะใช้วิธีการศึกษาโดยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการวิเคราะห์เนื้อหาและถ้อยคำ ซึ่งจะอาศัยแหล่งข้อมูลดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Resources) ในส่วนนี้ได้แก่งานของกุหลาบโดยตรง ทั้งที่เป็นงานแปลและงานเขียน รวมทั้งที่ได้กล่าวปรากฏเอาไว้แล้วมีผู้นำมาพิมพ์ลงในวารสาร หนังสือ หรือหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานของกุหลาบมีจำนวนมาก และบางชิ้นกระจัดกระจายหรือสูญหายไปยากแก่การสืบเสาะค้นหา ผู้ศึกษาจึงเลือกนำมาวิจัยเพียงเฉพาะเรื่อง que เห็นว่าเกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะทำการศึกษา อันได้แก่

- 1.1 งานที่เป็นเรื่อง que สะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองการปกครอง
- 1.2 งานที่เกี่ยวกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม
- 1.3 งานที่แสดงออกซึ่งความคิดในเรื่องสิทธิ - เสรีภาพของคนในสังคม

1.4 งานบางชิ้นที่แสดงให้เห็นถึงการมองพุทธศาสนาในเชิงบริสุทธ์ และความพยายามที่จะเข้าถึงหลักธรรมแห่งพระพุทธองค์

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Resources) ได้แก่บทความหรือหนังสือที่บุคคลอื่นได้ศึกษาถึงหรือกล่าวถึงกุหลาบ สายประดิษฐ์ ทั้งในแง่ของการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวงานหรือในแง่การใช้ชีวิต กิจกรรมทางสังคม - การเมืองของกุหลาบเอาไว้ เพื่อนำเอามาฉายภาพซ้ำและสรุปวิเคราะห์รวมเอาไว้ให้เป็นระบบ

3. จากนั้นจะวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสองประเภท แล้วทำการพิจารณาความคิดทางการเมืองของกุหลาบจากการบรรยายเนื้อหาและถ้อยคำ

4. ขั้นตอนสุดท้ายคือสรุปผลการศึกษา

สมมุติฐานการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ตั้งสมมุติฐานการวิจัยเป็นเบื้องต้นไว้ว่า "ความคิดทางการเมืองของกุหลาบเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับ ประชาธิปไตย สังคมนิยม พุทธศาสนาและลัทธิลิติมนุษยชน ในฐานะที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทสำคัญ กุหลาบย่อมต้องเน้น เรื่องของลิติมนุษยชนเป็นเกณฑ์เบื้องต้น ในขณะที่เดียวกัน สังคมในอุดมคติของกุหลาบตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังคมนิยม ในขณะที่วิธีการที่จะให้บรรลุถึงสังคมในอุดมคติของเขานั้น เป็นวิธีการประชาธิปไตย"

แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาพบว่า ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ เกี่ยวพันกับแนวความคิดหลัก

4 ประการ ด้วยกัน คือ

1. ประชาธิปไตย
2. สังคมนิยม
3. พุทธศาสนา
4. ลิติมนุษยชน

แนวความคิดทั้ง 4 มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย (Democracy) เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายกว้างขวางที่สุดคำหนึ่ง เป็นการยากที่จะให้ความหมายโดยละเอียดครอบคลุมได้ชัดเจนและแน่นอน ปัญหาก็คือผู้ใช้แต่ละคนต่างมีความเข้าใจหลักการและรูปแบบของประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน จึงไม่น่าแปลกใจนักที่มักจะมีการอ้างถึงประชาธิปไตยด้วยลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (Liberal Democracy), สังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic Socialism), เผด็จการประชาธิปไตยประชาชน (People's Democratic Dictatorship), ประชาธิปไตยแบบนำวิถี (Guided Democracy) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี นักวิชาการหลายท่าน¹⁴ ได้แยกพิจารณาประชาธิปไตยในแง่ต่าง ๆ แล้วกำหนดความหมายของประชาธิปไตยได้เป็น 3 ฐานะด้วยกันคือ

- 1) เป็นการให้ความหมายในฐานะที่เป็นแนวความคิดอันเป็นอุดมคติอย่างหนึ่ง
- 2) ในฐานะที่เป็นระบบการเมืองอย่างหนึ่ง และ
- 3) ในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง

ความคิดประชาธิปไตยสามารถสืบสาวถึงรากฐานที่มาและพัฒนาการลงไปในอดีตได้ เป็นเวลายาวนานตั้งแต่การปกครองของนครรัฐกรีกก่อนคริสต์ศักราชจนถึงปัจจุบันก็ยังเป็นที่สนใจถกเถียงกันอยู่¹⁵ แต่ความเป็นจริงอันหนึ่งก็คือ ประชาธิปไตยไม่ได้เป็นความคิด

¹⁴ เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย (กทม. : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523).

วิสุทธ์ โทธิแท้, ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524). เป็นต้น

¹⁵ ตัวอย่าง เช่น การถกเถียงกันในแนวความคิดเรื่อง "ประชาธิปไตยแบบไทย" ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีทัศนะที่หลากหลายและค่อนข้างจะมีความสับสนพอสมควร หรือ เช่น แนวความคิดใน สุริยา (นามแฝง), ลัทธิประชาธิปไตย (กทม. : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, 2521).

สำเร็จรูปของผู้ใดผู้หนึ่งหรือยุคใดยุคหนึ่ง หากเป็นผลรวมของความเชื่อมั่นในตนเองของมนุษย์ ในเรื่องความถูกต้อง ความยุติธรรม และความสมเหตุสมผล เป็นวิวัฒนาการของการต่อสู้ และการแสวงหาสังคมที่ดีงามที่มีคุณธรรม¹⁶ จินตนาการและความคิดประชาธิปไตยไม่ได้เกิดจากพื้นฐานที่ว่างเปล่า เสรีนิยมและประชาธิปไตยโดยเริ่มองงามขึ้นจากการต่อสู้และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และศาสนาที่สำคัญ ๆ ในยุโรป ในยุคของการปฏิรูปทางศาสนาและยุคการรู้แจ้ง (The enlightenment) ของการต่อสู้เพื่อเสรีภาพในความเชื่อทางศาสนาและอิสรภาพในการใช้ปัญญา ความคิด และเหตุผล จนมาถึงการต่อสู้เพื่อเสรีภาพพื้นฐานทางการเมือง¹⁷

รายละเอียดของการถกเถียงกันทางปรัชญาเกี่ยวกับ "ประชาธิปไตย" อยู่นอกเหนือไปจากจุดประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้ และอยู่เหนือวิสัยที่ศึกษาจะกระทำได้ ผู้ศึกษาจึงขอสรุปสาระสำคัญของหลักการประชาธิปไตยเอาไว้อย่างคร่าว ๆ โดยอาศัยการค้นหาข้อมูลจากที่มีนักวิชาการที่มีชื่อเสียงได้ทำเอาไว้แล้ว เป็นเบื้องต้นดังนี้

ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹⁸ ได้สรุปพื้นฐานสำคัญของแนวความคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่ว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ในสติปัญญา การรู้จักใช้หลักเหตุผล การยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดสอบค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการมองมนุษย์ในแง่ดีว่าสามารถร่วมมือกันทำงานเพื่อความสุขส่วนรวม การมีความเชื่อมั่นอย่างมากเป็นพิเศษ ในความสามารถสติปัญญาของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปไม่จำกัดชนชั้น เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจจากรู้จักใช้เหตุผลด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีคนอื่นมาตัดสินใจให้

16

ชัย กิจธรรม, ประชาธิปไตยและสังคมนิยม : วิวัฒนาการของเอกภาพแห่งหลักการมนุษยนิยม (เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 35 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2529), หน้า ก-ง.

17

เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

18

โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 5-15. และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง (กทม. : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 56-62.

2. ความเชื่อในความ เป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์ย่อมมีอิสระที่จะเลือกใช้ชีวิต เลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้อำนาจบงการจากบุคคลอื่น เพราะมนุษย์แต่ละคนย่อมมีเหตุผลของตนเอง และมีความผูกพันต้องรับผิดชอบต่อการกระทำ (หรือไม่กระทำ) ของตนเอง และด้วยเหตุที่เนื้อแท้ของมนุษย์ก็คือความมีเหตุผล เขาจึงจะต้องมีเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น เสรีภาพในการเลือกดำเนินชีวิต เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ในการพูด การพิมพ์ การโฆษณา การรวมกลุ่ม เป็นสมาคม เป็นต้น¹⁹

3. การยอมรับในความ เท่าเทียมกันหรือความ เสมอภาคกันของมนุษย์ ในที่นี้หมายถึงความ เสมอภาคกันตามกฎหมายและทางการเมือง

4. อำนาจสูงสุดในการปกครอง ในการตัดสินใจหาที่สำคัญของสังคมอยู่ที่ปวงชน มาจากปวงชน โดยประชาชนมอบอำนาจให้กับตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์การ เช่น ศาล เป็นผู้ใช้อำนาจแทน โดยประชาชนเป็นผู้กำหนดขอบเขตของการใช้อำนาจนั้นว่าตัวแทนจะกระทำเรื่องใดได้หรือไม่ เดิมเงื่อนไขอย่างไร มีกำหนดเวลานานเท่าใด และผู้ใช้อำนาจแทนนั้นมีความรับผิดชอบอย่างไร รัฐบาลที่ดี ถูกต้อง และมีความชอบธรรมจะต้องปกครองโดยใช้อำนาจภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดตามที่ระบุไว้ในข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งอาจจะระบุไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายประกันสิทธิเสรีภาพและธรรมเนียมปฏิบัติ

5. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอม (Consent) ของประชาชน แนวความคิดนี้มีที่มาจากทฤษฎีว่าด้วยกฎธรรมชาติ

¹⁹ ผู้ศึกษาพบว่าความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เกี่ยวพันกับเรื่องอิสรภาพและ เสรีภาพอย่างมาก จึงจะขอพูดถึงโดยละเอียดต่อไปในตอนท้าย

²⁰ ทฤษฎีว่าด้วยกฎธรรมชาติที่มีอิทธิพลเกิดจากแนวความคิดของฮอบส์ ล็อกและรูสโซ และเป็นที่มาของแนวความคิดเรื่อง "สัญญาประชาคม" ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความคิดเสรีนิยมและการปกครองแบบประชาธิปไตย เช่น หลักอำนาจในการปกครองเป็นของและถูกควบคุมโดยประชาชน ประชาชนมีสิทธิล้มล้างผู้ปกครองที่ไม่ชอบธรรม หลักการที่สำคัญที่สุดได้แก่ หลักที่ว่าด้วยเรื่องสิทธิพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ ได้แก่ สิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิในการมีเสรีภาพ โดยเฉพาะล็อกถือว่าสิทธิในทรัพย์สินเป็นสิ่งสำคัญ สิทธิดังกล่าวถือว่ามีอยู่ก่อนที่จะเกิดประชาคมการเมืองหรือรัฐ และถือเป็นสิทธิตามกฎหมายธรรมชาติที่จะไม่ผิด การรวมตัวกัน เป็นรัฐและการจัดตั้งรัฐบาลมีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ เท่านั้น

6. สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาล (The Right to dissent, The Right to revolt) เนื่องจากรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ก็ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุข ดังนั้นประชาชนจึงมีสิทธิที่จะทำการต่อต้านหรือโค่นล้มรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว²¹

วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยนี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตย (Democratic Personality) กล่าวคือแนวความคิดหรืออุดมการณ์ประชาธิปไตยจะแพร่หลายและคงอยู่ได้นานในสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีอุดมคติและบุคลิกภาพที่ไม่เป็นอำนาจนิยม ผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้นได้แก่บุคคลซึ่ง²²

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการตามความคิดเห็นของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามไปว่าความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อถือ
2. เป็นคนปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบในสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป
4. ไม่มีอคติต่อศาสนาอื่น หรือดูถูกเหยียดหยามชนชาติอื่น
5. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นตัวของเขาเอง ไม่ใช่ไปจัดประเภทให้เขา เช่นไม่ไปเรียกเขาว่า "หัวรุนแรง" หรือ "พวกฝ่ายซ้าย"
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่อย่าง ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจ แต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผลหรือมีความชอบธรรม

21

ตรงจุดนี้เป็นการพิจารณาในแง่ที่เป็นอุดมคติในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับรัฐ ในปัจจุบันจะปรากฏอยู่บ่อย ๆ ที่อุดมคติสวนทางกับความ เป็นจริง แต่ข้ออ้างตามกฎหมายชาตินี้ก็ถูกนำเอามาอ้างอยู่เสมอในฐานะที่เป็นหลักการทางปรัชญาที่อยู่ใต้อุปการยอมรับร่วมกัน แต่ในความเป็นจริงตัวผู้ปกครองจะยอมรับหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะศึกษาต่อไป

22

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 63-64. และโปรดดู เปรียบเทียบกับบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยมได้ในเล่มเดียวกัน, หน้า 64-65.

ส่วน ดร.กมล สมวิเชียร²³

ได้แยกความหมายของประชาธิปไตยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ประชาธิปไตยในความหมายที่แคบ โดยมองประชาธิปไตยในฐานะของ "ระบบการเมืองหรือรูปการปกครอง" มีหลักเกณฑ์ย่อ ๆ ดังนี้
 1. หลักที่ว่าผู้ปกครองต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง
 2. หลักที่ว่าผู้ใต้ปกครองจะต้องมีสิทธิเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้เป็นครั้งคราว
 3. หลักที่ว่าสิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานของประชาชนจะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง
2. ประชาธิปไตยในความหมายที่กว้าง โดยมองประชาธิปไตยในลักษณะของ "กิจกรรม สัมพันธภาพ และความเกี่ยวข้องระหว่างประชาชนด้วยกันในลักษณะต่าง ๆ" มี 3 ประการคือ
 1. การเคารพในสิทธิของกัน และกัน
 2. การตกลงกันโดยสันติวิธี
 3. ความยุติธรรมในสังคม

เอ็ดเวิร์ด ซิลล์²⁴ เห็นว่า ประชาธิปไตยที่มั่นคงแข็งแรงคือ "ประชาธิปไตยทางการเมือง" (Political Democracy) หมายถึง ระบอบการปกครองโดยพลเรือนโดยผ่านสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชนและประกันเสรีภาพของมหาชน ในประชาธิปไตยที่มั่นคงนี้

1. ผู้ปกครองมีเสถียรภาพ เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชน และสถาบันเหล่านี้มีความต่อเนื่อง ผู้นำประเทศปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ และประชาชนจำนวนมากเห็นว่าชอบธรรม
2. มีการยอมรับการคงอยู่ และการปฏิบัติการของฝ่ายค้านอย่างกว้างขวาง
3. มีข้าราชการที่มีสมรรถภาพดี โดยปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายที่ออกโดยฝ่ายนิติบัญญัติอันเป็นตัวแทนของประชาชน
4. มีสถาบันสำรวจประชามติ (PUBLIC OPINION) อย่างกว้างขวางทั่วประเทศในทุกระดับชั้นของประชากร

²³

อ้างจาก วิสุทธ์ โภธิแทน, ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ, หน้า 47.

²⁴

อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

5. มีความเป็นระเบียบในหมู่ประชาชน เนื่องจากมีความเห็นพ้องต้องกัน
ในหลักเกณฑ์พื้นฐานร่วมกันในสังคม

ซิลล์ มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยที่มั่นคงได้นั้นจะต้องมี
ลักษณะของ "สังคมการเมือง" (Political Society) ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้สึกในความเป็นชาติอย่างกว้างขวาง
2. ประชาชนมีความสนใจในเรื่องราวของส่วนรวมในอัตราสูง
3. ประชาชนโดยทั่วไปยอมรับและยืนยันในความชอบธรรมของระเบียบทาง
การเมืองที่มีอยู่
4. ประชาชนมีความรู้สึกถึงสิทธิและเกียรติภูมิของคนในฐานะที่เป็นพลเมือง
ของประเทศ
5. ประชาชนมีความเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานที่สำคัญของสังคม
(Consensus)

25
เฮนรี บี. เมโย กล่าวว่า ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นเป็นระบบ
ที่นโยบายสาธารณะถูกกำหนดอยู่บนพื้นฐานของเสียงข้างมากโดยผู้แทนราษฎร ซึ่งขึ้นอยู่กับ
กับการควบคุมที่มีประสิทธิภาพของประชาชน โดยการเลือกตั้งที่เป็นระยะเวลาที่กระทำ
โดยยึดหลักเกณฑ์ของความเสมอภาคทางการเมือง และภายใต้เงื่อนไขสำคัญของเสรี
ภาพทางการเมือง เมโย ได้แยกกฎเกณฑ์ที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยเป็น 4 ข้อ
ใหญ่ ๆ คือ

1. การควบคุมของประชาชนที่มีต่อผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งกระทำโดยการเลือก
ตั้งที่เป็นระยะเวลาและโดยกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ
2. ความเสมอภาคทางการเมือง ซึ่งเน้นประเด็นของความเสมอภาคของ
ราษฎรที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งหมดในการออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งที่ทุกคนมีคะแนนเสียงเท่ากัน
และตัดสินใจตามอัตราส่วนของคะแนนที่ได้รับ
3. ความมีประสิทธิภาพของการควบคุมของประชาชน ซึ่งมองประเด็นของ
เสรีภาพทางการเมือง กล่าวคือ เน้นประเด็นในการมีอิสระเสรีในการเลือกของ
ประชาชน (Free Choice) และการมีทางเลือกในการเลือก พร้อมทั้งเสรีภาพใน
การพูด ในการประชุมชุมนุมกัน ในการรวมกลุ่มกัน และในการแข่งขันเพื่อเข้าดำรง
ตำแหน่งทางการเมือง
4. การยอมรับเสียงข้างมากในการตัดสินใจในกรณีที่มีการเลือกมีหลายทางนั้น
คือจะต้องยึดกฎเกณฑ์ของการดำเนินการของผู้แทนที่ยึดหลักเสียงข้างมากที่ยังเคารพ
สิทธิของเสียงข้างน้อย

26
 ไลแมน เทาเวอร์ ชาเจินท์ มีความเห็นว่า หลักเกณฑ์สำคัญของประชาธิปไตยมี 5 อย่างคือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง ถือเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐาน ราษฎรจำเป็นต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมืองไม่มากนักน้อยไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม
2. การมีความเสมอภาคในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร ก็จะต้องมีความเสมอภาคทางการเมือง เสมอภาคตามกฎหมาย เสมอภาคในโอกาส เสมอภาคทางเศรษฐกิจและเสมอภาคทางสังคม
3. การมีเสรีภาพในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร ก็จะต้องมีเสรีภาพพื้นฐาน เป็นต้นว่าเสรีภาพในการออกเสียงลงคะแนน เสรีภาพในการพูดและการพิมพ์การโฆษณา เสรีภาพในการที่จะไม่ถูกผู้อื่นใช้อำนาจตามอำเภอใจต่อตน เสรีภาพทางศาสนา เสรีภาพในการเคลื่อนไหว และเสรีภาพในการประชุมชุมนุมกัน เป็นต้น
4. การมีระบบตัวแทน กล่าวคือ จำจะต้องมีตัวแทนของประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนในการปกครองและบริหารประเทศ
5. มีระบบการเลือกตั้งซึ่งถือหลักการปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของเสียงข้างน้อย เป็นสำคัญ

คำนิยามของ "ประชาธิปไตย" ที่สรุปเอาไว้อย่างรัดกุมชัดเจนถูกให้โดย
 วิสุทธ์ โพธิ์แท่น ว่า

... ระบอบประชาธิปไตย หมายถึงระบอบการเมืองการปกครองรูปหนึ่งที่มีรัฐบาลซึ่งรับผิดชอบและสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน รัฐบาลนี้ประกอบด้วยบุคคลอันเป็นตัวแทนของประชาชน ที่ประชาชนให้ความยินยอมหรือเห็นชอบโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่แท้จริงและเป็นไปอย่างเสรี ซึ่งกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน อีกทั้งยังยึดหลักความเสมอภาคและทั่วถึงในการเลือก นอกจากนี้ยังเป็นรัฐบาลที่ปกครองโดยยึดหลักนิติธรรม อันกำหนดถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรมในหมู่ประชาชน ดำเนินการปกครองโดยถือหลักเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของฝ่ายข้างน้อย และกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินงาน ตลอดจนการสืบทอดตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความยินยอมพร้อมใจของประชาชน ตามหลักของอำนาจอธิปไตยของปวงชน²⁷

ส่วนวิธีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย วิสุทธ์ โพธิ์แท่น เห็นว่าควรประกอบด้วย

26
 เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-47.

27
 เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

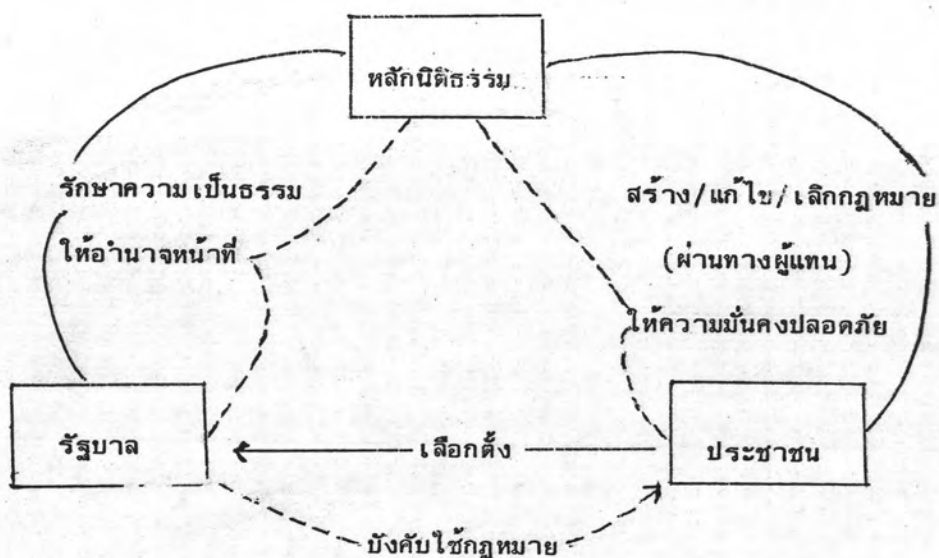
28

ลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. ความมีเหตุผลหรือการกระทำอย่างมีเหตุผล
2. การเคารพซึ่งกันและกัน โดยตั้งอยู่บนความเสมอภาคระหว่างกัน ได้แก่
 - 2.1 การเคารพในความเป็นมนุษย์
 - 2.2 การเคารพในความสามารถของกันและกัน
3. การตกลงใจกันด้วยการถกเถียง ประนีประนอม และอดกลั้นในความคิดเห็นที่แตกต่าง
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย และไม่ถูกแทรกแซงอย่างไม่จำเป็นโดยรัฐ

แผนภูมิที่ 1

ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน รัฐบาล และหลักนิติธรรมในระบอบประชาธิปไตย

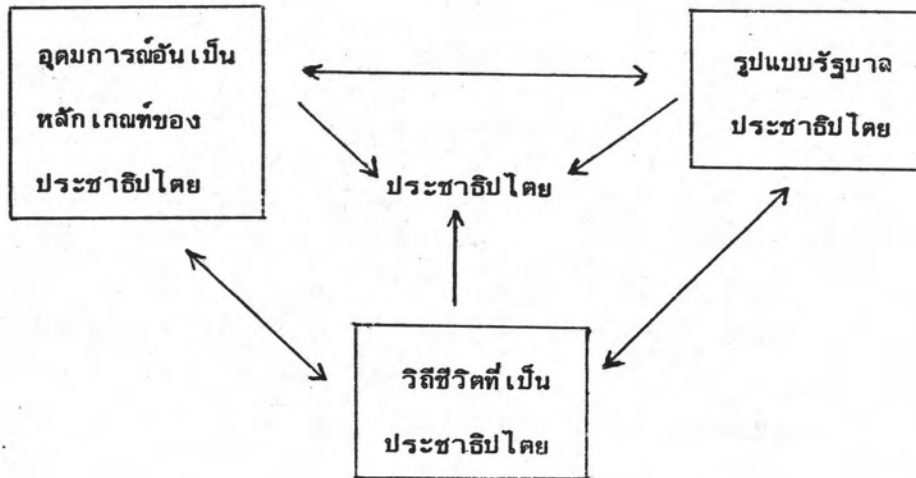
ที่มา : วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศไทย
ประชาธิปไตยในอุดมคติ.

28

เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-174.

แผนภูมิที่ 2

องค์ประกอบของประเทศประชาธิปไตย

ที่มา : เรื่องเดียวกัน.

สังคมนิยม

โดยทั่วไปนักวิชาการมักแบ่งความคิดสังคมนิยมออกเป็น 2 แบบใหญ่ ๆ คือ

1. สังคมนิยมอุดมคติ (UTOPIAN SOCIALISM) หรือที่บางคนเรียกว่า สังคมนิยมเพื่อฝัน
2. สังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC SOCIALISM) หรือสังคมนิยมมาร์กซิสต์ (MARXISM)

แต่อย่างไรก็ตาม ความคิดสังคมนิยมไม่ว่าจะเป็นแบบเพื่อฝันหรือแบบวิทยาศาสตร์ ต่างก็เป็นอุดมการณ์ที่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือ ประารถนาจะให้สังคมมีความสมบูรณ์พูนสุข มีสันติภาพ มีความสนุกสนานมีพลานามัย มีชีวิตอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง มีการประกันความมั่นคง

ของชีวิตที่ถาวร และมีความเสมอภาคยุติธรรม ²⁹ นึกคิดที่สนับสนุนระบบสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ เชื่อว่าถ้าสังคมสามารถกำจัดความมั่งคั่ง การเบียดเบียน การเอารัดเอาเปรียบและนำความมั่งคั่งกระจายไปให้แก่ทุกคนโดยทั่วถึงกันแล้ว สังคมจะมีแต่ความสุข เพราะมนุษย์ไม่เบียดเบียนและแย่งชิงผลประโยชน์กัน ³⁰

แนวความคิดสังคมนิยมมีกำเนิดขึ้นมาจากความพยายามของมนุษย์ที่จะแสวงหาความสมบูรณ์ของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมรวมหมู่ของมนุษย์ด้วยกัน เนื่องด้วยแรกเริ่ม เดิมทีมนุษย์พบว่าการใช้ชีวิตอยู่รวมหมู่กันเป็นคำตอบที่ดีที่สุดในการรักษาสัญชาตญาณทางเพศและการสืบต่อเผ่าพันธุ์มนุษยชาติ แต่ต่อมา การจัดระบบสังคมในบางกลุ่มบางยุคบางสมัย เป็นการจัดระบบสังคมที่ผลผลิตของผู้ลงแรงทำการผลิต กลับไปตกอยู่กับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้ทำการผลิตตัวอย่างเช่นผลผลิตจากแรงงานของทาสตกอยู่กับนายทาส ผลผลิตจากแรงงานของไพร่ตกอยู่กับมูลนาย ผลผลิตจากแรงงานของกรรมกรตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุน สภาพการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดสภาวะการณ์เอารัดเอาเปรียบอันนำไปสู่ความทุกข์ยากของผู้คนผู้ลงแรงซึ่งมักจะเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้นการคิดค้นเพื่อแสวงหาการจัดระบบสังคมที่อำนวยประโยชน์แก่ผู้ลงแรงทำการผลิตซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ จึงมีมาเนิ่นนานและอย่างต่อเนื่อง ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมตะวันตกหรือสังคมตะวันออก ³¹

29

George Kateb, *Utopias and Its Enemies*, p. 8. อ้างใน ธงชัย พึ่งกันไทย, "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468-2500," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 5.

30

เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

31

ฉลาดชาย รมิตานนท์, "ปรัชญาและแนวคิดสังคมนิยม," ใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยม (กทม. : โรงพิมพ์แสงรุ่ง การพิมพ์, 2524), หน้า 8-9.

เนื่องด้วยปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของคนเราก็คือการทำมาหากินเลี้ยงชีพ ซึ่งมีองค์ประกอบคือ ที่ดินและปัจจัยการผลิตทั้งหลาย แต่ความขัดแย้งเกิดขึ้นจากการที่ปัจจัยหลักในการดำรงชีพไม่ได้เป็นของคนทุกคนโดยเสมอกัน บางคนมีกรรมสิทธิ์ หลายคนไร้กรรมสิทธิ์ ทั้ง ๆ ที่ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่เท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้สังคมนิยมจึงคัดค้านลัทธิปัจเจกชน (Individualism) หรือลัทธิเห็นแก่ตัว (Egoism) เพราะเห็นว่าสิทธิเหล่านั้นนอกจากจะสนับสนุนระบบทรัพย์สินส่วนบุคคลอันเป็นรากเหง้าของความไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังได้ทำลายศีลธรรมและระเบียบสังคมที่ดียิ่งขึ้นอีกด้วย³² การสะสมความมั่งคั่งเป็นของคู่กันกับความทุกข์ยากและความเลวร้าย การสะสมก่อให้เกิดสิทธิส่วนบุคคลทางทรัพย์สิน และระบบกรรมสิทธิ์ทำให้เกิดการหวงแหนรักษา การเป็นศัตรูต่อกัน การแย่งชิงกัน แทนที่จะมีความร่วมมือกัน เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นหนทางเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีสันติสุข ปราศจากการขัดแย้งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันก็คือ การกลับไปสู่สภาพธรรมชาติที่กรรมสิทธิ์ในปัจจัยหลักของการดำรงชีวิตเป็นของชุมชนร่วมกัน ไม่มีบุคคลใดที่จะถือสิทธิครอบครองเป็นของตนหรือของครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวใช้ปัจจัยหลักนั้นร่วมกันเพื่อผลิตสิ่งยังชีพ แทนที่จะสงวนกรรมสิทธิ์ไว้เป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว³³

อย่างไรก็ดี สังคมนิยมต่างแบบนั้นต่างกันในสาระสำคัญสองประการ คือ³⁴

1. ต่างกันในวิธีที่ใช้ในการมองปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและสภาพการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา นักสังคมนิยมเห็นร่วมกันว่าสภาพสังคมที่กำลังดำรงอยู่นั้นไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาของคน แต่อะไรที่เป็นวิวัฒนาการของสังคมนั้น การใช้วิธีการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งไม่เหมือนกัน บางคนเชื่อในกรรมสิทธิ์ร่วมกัน แต่อาจอธิบายสาเหตุของการที่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลและเหตุแห่งความขัดแย้งว่าเป็นเพราะกิเลสตัณหาของมนุษย์ ในขณะที่

³² ธงชัย ฟุ้งกันไทย, "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468-2500," หน้า 6.

³³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 106.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107-108.

อีกคนหนึ่งอธิบายโดยใช้วิธีวิเคราะห์ความขัดแย้งทางชนชั้นหรือทัศนคติแบบวัตถุนิยม

2. ต่างกันในวิธีการที่จะใช้ในการแก้ปัญหาสภาพการณ์อันไม่พึงปรารถนามรรควิธีที่จะนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา บางคนอาจวิจารณ์สภาพการณ์ที่ไม่น่าพึงปรารถนาเสนอรูปแบบของสังคมใหม่ ซึ่งมีการจัดระบบและระเบียบความสัมพันธ์ของมนุษย์ในทางใหม่ แต่หยุดเพียงแค่นั้นมิได้กล่าวต่อไปว่าจะได้สังคมใหม่นั้นอย่างไร รอคอยให้เกิดขึ้นเองเมื่อเวลาอันสมควรมาถึง เช่น สังคมยุคพระศรีอริยในความเชื่อของคนไทย หรือเขรูชาเล็มกำเนิดใหม่ การกลับฟื้นคืนชีพของศาสดาที่จะทำให้โลกมีสันติสุขโดยอัตโนมัติ หรือบางทีบางพวกต้องการวิธีการแบบค่อยเป็นค่อยไป เสนอความคิดชักจูงใจคนให้สนับสนุนแนวความคิดใหม่ และหวังว่าในระยะยาวสังคมเก่าจะวิวัฒนาการ เป็นสังคมใหม่โดยไม่จำเป็นต้องมีการต่อสู้ ประทศประหารกันอย่างรุนแรง อีกพวกหนึ่งมีความเชื่อว่าสังคมใหม่จะได้มาก็คด้วยการต่อสู้อย่างจริงจังไม่หยุดหย่อน และด้วยการปฏิวัติอย่างรุนแรงเท่านั้น ไม่มีวิธีทางอื่น

นักสังคมนิยมทั้งหลายแม้จะมีความคิดเห็นและความเชื่อแตกต่างกันในรายละเอียดต่าง ๆ แต่มีลักษณะร่วมของแนวคิดร่วมกันอยู่ก็คือ การสนับสนุนให้ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันในกรรมสิทธิ์ของสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตร่วมกัน และได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ จากการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และปัจจัยทางการผลิตอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งหมายความว่าสังคมนิยมปฏิเสธสถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคล³⁵ โดยสรุปแล้วไม่ว่าสังคมนิยมแบบใดจะต้องมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งคือ การคัดค้านกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล สนับสนุนกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน และการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมกัน³⁶ อย่างเป็นธรรม

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106-107.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

อภิศัญญสูตร : ความหมายทางค่านการเมือง

อภิศัญญสูตร กล่าวถึง สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมที่อุดมสมบูรณ์ สุขสบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสะดวกสบายในการยังชีพ ซึ่งมนุษย์ไม่ต้องลงแรงอะไรเลย และมนุษย์ไม่มีความแตกต่างกัน ไม่มีการแบ่งชาติวงศ์หรือพรรคพวก มนุษย์มีแต่ความดี ประกอบด้วยกุศลกรรม การมีกุศลกรรมนี้ช่วยให้มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างมั่นคง ปลอดภัย ไม่ต้องกังวลกับการหาเลี้ยงชีพ แต่ในที่สุดความอยากและความชั่วก็มาทำให้มนุษย์ต้องสูญเสียความดีไป เดิมทีสัตว์มีความอยากในการบริโภค มีความหึงหึงพะเนงตน มีการคูถูก ต่อมากำหนดในการเสพยาเมถุนเพิ่มขึ้นอีก กำหนดนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นค้ำสุดทางสังคมคือความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและเพศหญิง ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งสถาบันครอบครัว การปกครองเริ่มมีความจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์เพราะความสัมพันธ์เชิงเป็นเจ้าเข้าเจ้าของมนุษย์ด้วยกันได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญหาของการดำรงชีพได้มีมิติใหม่เพิ่มขึ้นอีกด้วย นอกจากจะมีการแบ่งพวกตามสีพรรณแล้ว ในพวกที่มีสีพรรณเดียวกันยังแบ่งออกเป็นคู่ส่วนตัวเมียอีกด้วย การตั้งสถาบันครอบครัวนี้ได้ก่อให้เกิดการรู้จักสะสมซึ่งแต่เดิมไม่มีอยู่ ความชั่วความอยากในสิ่งที่ไม่ใช่ของตนทำให้เกิดความระส่ำระสายขึ้นในสังคม คนทั้งหลายจึงมอบอำนาจให้ผู้ปกครองเป็นผู้ตัดสินในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในสังคม

ดร.ชยอนันต์ ได้สรุปสาระตลเกี่ยวกับกำเนิดของรัฐ และผู้ปกครอง และผู้ได้ปกครองไว้ดังนี้

เก็บความจาก ชยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 109-114. และโปรดดูเพิ่มเติมจาก สมบัติ จันทรวงศ์ และชยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กทม. : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523).

1. สภาพะธรรมาชาติดั้งเดิมเป็นสภาวะที่สงบสุข อุดมสมบูรณ์ ต่างคนต่างอยู่ โดยปราศจากกฎหมายและอำนาจของรัฐ มนุษย์ดำรงชีพได้โดยอาศัยปัจจัยเสี่ยงชีพขั้นพื้นฐาน คืออาหารจากพื้นดินอันอุดม สภาพะธรรมาชาติดั้งเดิมปราศจากการกดขี่ บุตรี

2. สังคมดั้งเดิมไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคล เพราะมนุษย์ไม่รู้จักการสะสมทรัพย์สิน การรวมตัวเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน

3. ครอบครัวเกิดหลังชุมชน ชุมชนดั้งเดิมมีลักษณะเป็นเพียงที่รวมของมนุษย์ที่ไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน นอกเหนือไปจากการเป็นเพียงสัตว์โลกที่มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนบุพกาล

4. มนุษย์ในขั้นแรกไม่มีกิเลส แม้ว่าอาจมีสัญชาตญาณในการสืบพันธุ์ แต่ก็ยังมีได้กระทำการสมสู่กันอย่างมีความผูกพันเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ต่อมาเมื่อคู่สมสู่อยู่กันเป็นประจำ บ้านเรือน ครอบครัวจึงเกิดขึ้น เมื่อเกิดครอบครัวความผูกพันเฉพาะครอบครัวทำให้เกิดความคิดสะสมหากรรมสิทธิ์ส่วนครอบครัว ก่อให้เกิดการแบ่งปันภักเขตทำมาหากิน

5. มนุษย์มีดีมีชั่ว ผู้ที่ชอบแสวงหาของที่ไม่ใช่ของตน ทำให้สังคมเริ่มระส่ำระสาย ในขั้นแรกการลงโทษผู้กระทำผิดเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน นานเข้ามนุษย์ไม่สามารถจัดการกับภัยของตนโดยลำพังได้ จึงขอให้บุคคลที่มีกำลังแข็งแกร่งกว่ามีคุณธรรม เป็นผู้ทำหน้าที่แทน โดยมีค่าตอบแทนเป็นการสมมุติให้บุคคลนั้น เป็นผู้นำแต่ความสัมพันธ์ระหว่างมหาชนสมมติกับคนอื่น ๆ ในสังคมอยู่ในรูปของสัญญา เป็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่มากกว่าการยอมรับในบุญญาธิการว่า ผู้ปกครองเป็นสมมติ เทวราช

6. ตามอัคคัญญสูตรนั้น การมอบอำนาจให้ผู้ปกครองซึ่งเป็น "มหาชนสมมติ" เป็นการให้อำนาจในการปกป้องรักษาของ ช่วยเป็นผู้ตัดสินใจในกรณีที่มีการขัดแย้งกันในสังคม ไม่ปรากฏว่าผู้ปกครองใครมอบอำนาจให้กระทำการอย่างอื่นนอกเหนือไปจากการปกป้องคุ้มครองรักษาความสงบ ดังนั้นหน้าที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครองจึงได้แก่การลงโทษผู้กระทำผิด

7. แนวความคิดที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในอัคคัญญสูตร ได้แก่ ความเสมอภาคของมนุษย์ ชาติกำเนิดมิใช่เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณค่าของคน แต่เป็นการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำมากกว่าอย่างอื่น

8. แนวความคิดทางการเมืองอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งและการเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรม มีผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความขัดแย้งและไม่มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรม

สภาพะธรรมาชาติดั้งเดิมตามที่ปรากฏในอัคคัญญสูตรนี้ แม้ว่าจะเรียกกลับคืนมาไม่ได้ เพราะวิวัฒนาการของสังคมก่อให้เกิดการขยายอำนาจของรัฐ เข้าไปครอบคลุม

ชีวิตของประชาชนในรัฐมากขึ้นเป็นลำดับก็ตาม แต่สภาพธรรมชาติดังเดิมที่ปราศจากรัฐ การมีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน ปราศจากทรัพย์สินส่วนบุคคล ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ ก็ยังคงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและ เป็นจุดหมายที่มนุษย์อยากหวนกลับไปหาสภาพธรรมชาติดังเดิมกลายเป็นรัฐในอุดมคติที่รัฐไม่มีตัวตน

สังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ หรือสังคมนิยมมาร์กซิสม์

เมื่อกล่าวถึงสังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปโดยปริยายว่า นั่นเป็นการกล่าวถึงแนวความคิดสังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ ซึ่งมีต้นตอที่มาจากแนวความคิดของนักคิด 2 ท่าน คือ Karl Marx และ Friedrich Engels ความคิดของมาร์กซ์มีลักษณะยึดสภาพความเป็นจริง ใช้วิธีการทดสอบแทนที่จะกล่าวลอย ๆ เป็นข้อโต้แย้งแบบนามธรรม ย้ำการพิสูจน์ วิธีการที่ใช้แก้ปัญหาตามการปฏิบัติกับสภาพความเป็นจริง ปฏิเสธการใช้วิธีประนีประนอมหรือรอคอยวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เชื่อมั่นว่าการสร้างสังคมใหม่จะต้องผลจากสังคมเก่าโดยสิ้นเชิงว่าเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นจากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาได้³⁹

เนื้อหาที่แตกต่างระหว่างแนวความคิดแบบมาร์กซิสม์กับแนวความคิดสังคมนิยมเพื่อสันสรูปได้ดังนี้⁴⁰

1. สังคมนิยมของนักคิด เพื่อค้นวางอยู่บนพื้นฐานของความรู้สึกแบบนักมนุษยธรรมที่มีต่อความไม่ยุติธรรมในสังคม สังคมนิยมของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคมนิยม

2. ในขณะที่สังคมนิยมเพื่อสันนุงประเด็นไปที่การมองรูปสังคมในอุดมคติว่าแบบแผนสังคมน่าจะเป็นอย่างไร มาร์กซิสม์ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อสังคมในอดีตว่ามันเกิดขึ้นพัฒนาและยุติลงไปอย่างไร ให้ความสนใจอย่างที่สุดต่อสังคมปัจจุบันก็เพราะต้องการค้นหาสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไปยังสังคมแห่งอนาคตกาล

³⁸

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 114.

³⁹

เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

⁴⁰

ฉลาดชาย รมิตานนท์, "ปรัชญาและแนวคิดสังคมนิยม," หน้า 21-23.

3. สังคมนิยม เพื่อสันเป็นผลผลิตของมโนภาพการคิดค้นของความคิดที่ปราศ เปรื่อง
ของนักคิดแต่ละท่าน ส่วนมาร์กซ์นำสังคมนิยมมาจากล่องลอยอยู่บนฟ้า เขาชี้ให้เห็นว่า
สังคมนิยมไม่ใช่เป็นความปรารถนาที่เลื่อนลอย หากแต่เป็นก้าวต่อไปของประวัติศาสตร์
การพัฒนาของมนุษยชาติ เป็นความจำเป็นและ เป็นผลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของวิวัฒนาการ
ของสังคมนิยม

ลัทธิเศรษฐกิจการเมืองของมาร์กซ์ส่วนใหญ่คือการวิจารณ์ประวัติศาสตร์มนุษย์
โดยเฉพาะคือ การวิจารณ์ระบบทุนนิยม โดยใช้พื้นฐานปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธี

หากจะพูดถึงความคิดของมาร์กซ์ สิ่งสำคัญที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงหรือละเลยที่จะ
พูดถึงได้ก็คือ วิธีการคิดหรือหลักการสำคัญในการคิดของมาร์กซ์ เพราะสิ่งนี้เองก็คือจุด
ที่ทำให้ความคิดสังคมนิยมของมาร์กซ์โดดเด่นออกไปจากนักคิดสังคมนิยมคนอื่น ๆ หลักการ
สำคัญของมาร์กซ์มี หอจะสรุปได้คร่าว ๆ ดังนี้ คือ

1) วิธีการศึกษาโดยยึดหลักวิภาษวิธี (Dialectic)

มาร์กซ์นำเอาหลักปรัชญา "จิตนิยมวิภาษวิธี" (Dialectic Idealism)
ของเฮเกิลมาประยุกต์ใช้ แนวความคิดพื้นฐานของเฮเกิลมีอยู่ว่า 1. จิตใจ (ความคิด)
ของมนุษย์เท่านั้นเป็นสิ่งที่แท้จริง ทุกสิ่งทุกอย่างปรากฏอยู่และเป็นจริงได้เพราะจิตใจมนุษย์
รับรู้ 2. จิตใจมนุษย์นั้นทำงานในรูปของกระบวนการ (process) และ 3. กระบวนการ
การนั้น คือ กระบวนการวิภาษวิธี จิตใจมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงและทำงาน
อยู่ตลอดเวลา จิตใจมนุษย์ทำงานในรูปของการเสนอความคิด (Idea) และความพยายาม
ที่จะหาความคิดขัดแย้ง (Conflicting Idea) ซึ่งทำให้เกิดความคิดใหม่ (Synthesis)⁴¹
แล้วก็เกิดความคิดขัดแย้งต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

เฮเกิลให้ความหมายว่า วิภาษวิธี คือ "แนวโน้มภายในอันทำให้สภาพ
ด้านเดียวและข้อจำกัดของสิ่งซึ่งกำลังมีการทำความเข้าใจปรากฏเห็นประจักษ์แท้ ซึ่งปรากฏ

41

ยศ สันตสมบัติ, จากวานรถึงเทวดา : มาร์กซิสม์และมานุษยวิทยาของมาร์กซิสม์
(กทม. : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 8.

42
 ว่าเป็นสิ่งที่ปฏิเสธ (Negation) สิ่งนั้น⁴² หมายความว่า ตามความคิดของเฮเกิล
 สิ่งของทุกชนิดมีภาคปฏิเสธในตัวเอง ทำให้สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนไปจากเดิม สภาพปฏิเสธ
 หรือตรงกันข้าม (Negation) และการขัดแย้งเป็นคุณลักษณะของสรรพสิ่งที่เป็นอยู่⁴³
 (Being)

44
 ลักษณะสำคัญของวิธีการวิภาษวิธี คือ

1. ถือว่าสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ทั้งหลายเกี่ยวข้องกัน ต่างกำหนดซึ่ง
 กันและกัน จะเข้าใจปรากฏการณ์ได้ต้องพิจารณาปรากฏการณ์เกี่ยวข้องกันกับสภาพแวดล้อม
 ถือว่าถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม

2. ถือว่าสรรพสิ่งอยู่ในสภาพเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ
 เสื่อมสลาย เกิดขึ้นใหม่และพัฒนาการ ต้องพิจารณาปรากฏการณ์ทั้งในแง่ที่เกี่ยวข้องและ
 ทั้งในแง่ที่กำลังมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ถือว่าสิ่งสำคัญไม่ใช่สิ่งที่กำลังคงทนอยู่ แต่
 สิ่งที่กำลังเริ่มต้นกำลังพัฒนาขึ้น

3. ขบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนทางปริมาณก่อนทีละน้อย
 ซึ่งมองไม่เห็น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพอันเป็นการเปลี่ยนที่พื้นฐานเห็นชัด
 การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพนี้เกิดขึ้นฉับพลัน เป็นการก้าวกระโดด แต่การเปลี่ยนแปลง
 ทางคุณภาพฉับพลันนี้มีได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเป็นไปอย่างมีกฎเกณฑ์ เป็นผลรวมยอด
 ของการเปลี่ยนทางปริมาณทีละน้อยที่มองไม่เห็น การเปลี่ยนแปลงแบบโคอาเล็กติค...
 เป็นการเปลี่ยน... ก้าวกระโดดเป็นช่วง ๆ ไม่ใช่วิวัฒนาการต่อเนื่อง... เป็นการเปลี่ยน
 แปลงแบบปฏิวัติ... จะไม่เคลื่อนไหวเป็นวงกลม จะไม่ซ้ำรอยเดิม แต่จะเป็นการเคลื่อนไหว
 ไหวไปสู่สภาพใหม่ซึ่งดีสูงขึ้นกว่าเดิมอยู่เสมอ

4. ถือว่าสรรพสิ่งมีความขัดแย้งภายใน ในสิ่งของเดียวกันจะมีทั้งด้าน

42
 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กทม. : ไทยวัฒนาพานิช,
 2526), หน้า 81.

43
 เรื่องเดียวกัน.

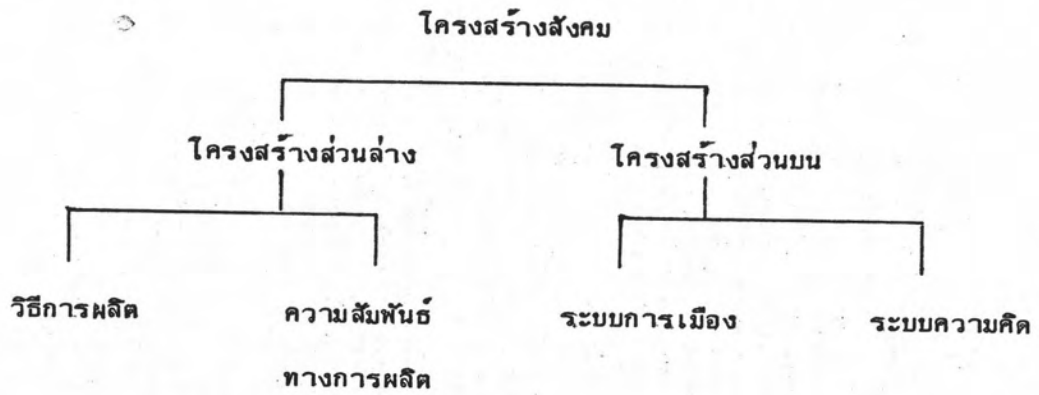
44
 คัดลอกจากเรื่องเดียวกัน, หน้า 81-82.

บวกและลบ ของเก่าและของใหม่ สิ่งที่เสื่อมและสิ่งที่เจริญ การต่อสู้ขัดแย้งกันภายใน
 สรรพสิ่งนี้ทำให้เกิดการพัฒนา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเปลี่ยนทางปริมาณไปสู่
 การเปลี่ยนทางคุณภาพ วิธีการแบบไดอาเล็กติกถือว่าขบวนการพัฒนามิได้เกิดขึ้นโดยการ
 ผสมกลมกลืน แต่จะเป็นการต่อสู้ของสิ่งที่ขัดแย้งกัน

2) การศึกษาโดยยึดปรัชญาวัตถุนิยม

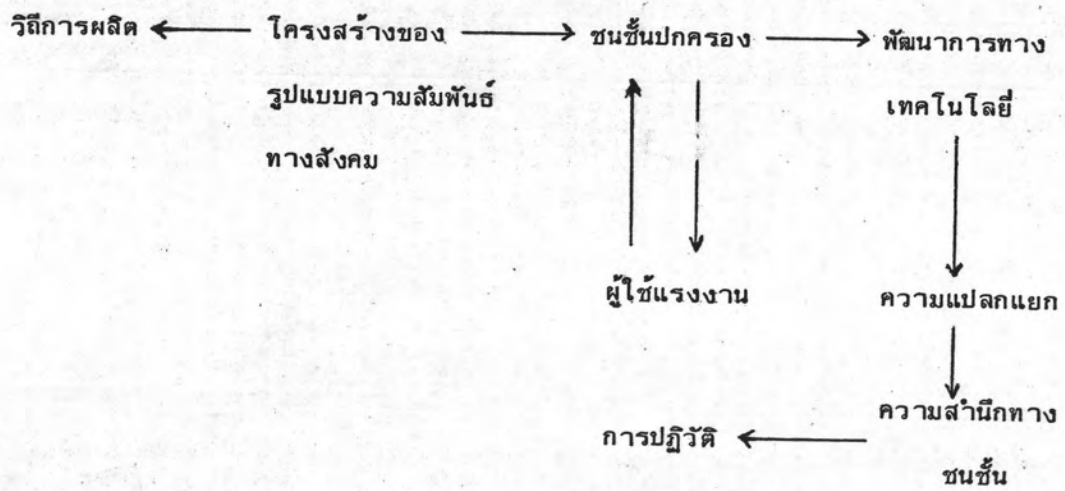
มาร์กซ์ มีความเชื่อว่าวิถีความคิดของมนุษย์ถูกกำหนดโดยวิถีแห่งการดำรง
 ที่วิตของเขา มาร์กซ์ไม่เห็นด้วยกับเฮเกลและนักปรัชญาจิตนิยมทั้งหลายที่เห็นว่าจิตใจหรือ
 ความคิดของมนุษย์เท่านั้นที่เป็นสิ่งจริงแท้ ในทางตรงกันข้าม เขาหยิบยืมเอาหลักวิชาวิธี
 ของเฮเกลมาใช้ แต่ในทางตรงกันข้ามและกลับกัน กล่าวคือ มาร์กซ์ เชื่อว่าวัตถุเท่านั้น
 (Material) ที่เป็นสิ่งจริงแท้ ความคิดและการทำงานของจิตใจนั้น เป็นเพียงการสะท้อน
 ออกของวัตถุและ "สภาพสังคม" ที่ถูกกำหนดโดยวัตถุ มาร์กซ์เชื่อว่าหลักการวิชานี้
 สามารถนำมาใช้กับปรัชญาวัตถุนิยม เพื่ออธิบายสังคมและการเปลี่ยนแปลงสังคมได้เป็นอย่างดี
 และพลังที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมก็คือ ความขัดแย้ง (Contradiction)
 ที่เกิดจากการปะทะกันระหว่างสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง ปรัชญาของมาร์กซ์จึงได้รับการขนาน
 นามว่า "วัตถุนิยมวิชาวิธี" (Dialectical Materialism)

โครงสร้างสังคมตามทัศนะของมาร์กซ์

ที่มา : ยศ สันตสมบัติ, จากวรรณถึงเทวดา : มาร์กซ์และมานุษยวิทยามาร์กซ์, หน้า 9.

ทฤษฎีความขัดแย้งของมาร์กซ์

ที่มา : เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

3) การมองประวัติศาสตร์ของมนุษย์แบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism)

มาร์กซ์ อธิบายฐานะและประวัติศาสตร์ของมนุษย์ว่าเป็นไปตามแนวทางการขัดแย้ง (ไดอาเล็กติก) ตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมและสังคม ในทัศนะของมาร์กซ์ มนุษย์เป็นทั้งผลของสภาพแวดล้อมและเป็นผู้ศึกษาสภาพที่จะเปลี่ยนสภาพแวดล้อมด้วยการกระทำของเขาเอง มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติก็จริง แต่ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ด้วย เพราะว่าเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์⁴⁵ ชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งกำหนดจิตสำนึก มนุษย์ต้องมีชีวิตเสียก่อนจึงจะกำหนดประวัติศาสตร์ได้ แต่มนุษย์ก็ไม่ได้กำหนดประวัติศาสตร์เต็มที่ เพราะมนุษย์ก็ยังอยู่ในสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและสังคม ประวัติศาสตร์มีธรรมชาติเป็นความจริงพื้นฐาน แต่ขณะเดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติตามสายธารประวัติศาสตร์ด้วยการกระทำของมนุษย์⁴⁶ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติเป็นประวัติศาสตร์ของการผลิต การดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับการผลิต ดังที่เฮเกลได้กล่าวเอาไว้ว่า

...ทัศนะต่อประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม เริ่มจากข้อเสนอที่ว่า การผลิตปัจจัยเพื่อค่าจุนชีวิตมนุษย์ และถัดจากการผลิตก็คือการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ผลิตขึ้นมา คือพื้นฐานของโครงสร้างสังคมทั้งหมด ในทุกสังคมที่ได้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ การที่ในสังคมเช่นนั้น โภคทรัพย์มีการแบ่งปันกันอย่างไรและสังคมจะถูกแบ่งออกเป็นชนชั้นหรือลำดับชั้นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งที่คนเราผลิตออกมา วิธีการที่คนผลิตและวิธีการที่แลกเปลี่ยนผลผลิตกัน จากทัศนะดังกล่าวนี้ ปฐมเหตุที่แท้จริงของการปฏิวัติทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งปวง...จะต้องค้นหาในการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการผลิตและการแลกเปลี่ยน สิ่งเหล่านี้จะต้องค้นหา มิใช่ในปรัชญาหากแต่ในเศรษฐศาสตร์ (เศรษฐกิจ) ของแต่ละยุค⁴⁷

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ อ้างจากที่อ้างถึงใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, "ปรัชญาและแนวคิดสังคมนิยม,"

ในการมองสังคม มาร์กซ์แบ่งโครงสร้างสังคมออกเป็น 2 ส่วน คือ ⁴⁸

1. โครงสร้างส่วนล่าง หรือระบบเศรษฐกิจ อันประกอบด้วยวิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต
2. โครงสร้างส่วนบน อันประกอบด้วยการเมืองการปกครอง ระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคมต่าง ๆ

มาร์กซ์เชื่อว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งถูกกำหนดโดยวิธีการผลิต (Mode of Production) นั้น จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Structure of Social Relations) อันก่อให้เกิดความแบ่งแยกทางชนชั้นขึ้นมา ในทุกสังคมจะมีชนชั้นสองชนชั้น ชนชั้นแรกคือชนชั้นปกครอง ผู้เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตทั้งหมด เอาไว้เอาเปรียบและกดขี่ข่มเหง อีกชนชั้นหนึ่งคือชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ชนชั้นปกครองจะพยายามพัฒนาเทคนิคทางการผลิตให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ และการกดขี่ข่มเหงก็จะเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ชนชั้นผู้ใช้แรงงานก็จะเกิดความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ความรู้สึกแปลกแยกนี้เองที่ทำให้เกิดความสำนึกทางชนชั้น และเกิดการปฏิวัติโค่นล้มอำนาจของชนชั้นผู้ปกครองในที่สุด

- 4) ความขัดแย้งทางชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้น (Class Conflict and Class Struggle)

มาร์กซ์เชื่อว่า ประวัติศาสตร์คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ความขัดแย้งดังกล่าวมีสาเหตุมาจากความแปลกแยก ⁴⁹

⁴⁸ ส่วนนี้ทั้งหมดนำมาจาก ยศ สันตสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

⁴⁹ เรื่องของความแปลกแยก (Alienation) เป็นเรื่องใหญ่ และมีผู้นำเอาเรื่องนี้ไปพูดถึงในหลายวงการด้วยกัน ที่เด่น ๆ เห็นจะเป็นความคิดของมาร์กซ์ ซึ่งรายละเอียดที่สามารถอธิบายไว้ได้อย่างดีมากที่สุดหาอ่านได้ใน สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม (กทม. : แสงรุ่งการพิมพ์, 2524). โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้า 56-77 ความคิดเกี่ยวกับเรื่องความแปลกแยกที่เด่นมากอีกอันหนึ่งคือแนวคิดของ Jean-Paul Sartre ยังมีหนังสือที่น่าสนใจมาก เล่มหนึ่งที่พูดถึงความแปลกแยกของมนุษย์ในแนวปรัชญาและวรรณกรรม คือ Colin Wilson, The Outsider, (Suffolk : The Chaucer Press, 1978).

และสำนักทางชนชั้นที่เกิดขึ้นเพราะ 1. คุณค่าของมนุษย์ถูกลดลงเป็นเพียงสินค้า เพื่อผลกำไรของนายทุน 2. การแบ่งแย่งงาน ทำให้ผู้ผลิตถูกลดค่าลง เป็นเพียงองค์ประกอบเล็ก ๆ ของเครื่องจักร ความพึงพอใจในงานที่ตนทำถูกทำลายลง และ 3. ค่าจ้างที่ชนชั้นผู้ใช้แรงงานได้รับ เป็นเพียงส่วนแบ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับกำไรที่นายทุนได้รับ จะเห็นได้ว่ามีมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) หลงเหลืออยู่มาก ชนชั้นผู้ใช้แรงงานต้องทำงานอย่างหนัก แต่ได้รับค่าตอบแทนพอใช้ประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานเกิดความรู้สึกแปลกแยก เกิดความรู้สึกว่าตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบมากเกินไป ชนชั้นผู้ใช้แรงงานจึงมารวมตัวกันเพื่อต่อต้านชนชั้นนายทุนและก่อการปฏิวัติขึ้น การปฏิวัติตามทัศนะของมาร์กซ์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อความขัดแย้งระหว่างชนชั้นทั้งสองเกิดขึ้นอย่างรุนแรงถึงขีดสุดและผลของการปฏิวัตินั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการผลิตและรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิต คือเกิดการจัดรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นใหม่ เช่น การเปลี่ยนแปลงจากสังคมศักดินาไปสู่สังคมทุนนิยม เป็นต้น

นอกจากนี้ มาร์กซ์ ยังมีแนวความคิดที่สำคัญต่อการวิเคราะห์ระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ก็คือ

1. ระบบทุนนิยมจะพัฒนาไปสู่ระบบผูกขาด (Monopoly)

ในทางทฤษฎีของ เศรษฐศาสตร์ทุนนิยมนั้น การแข่งขันกันเป็นสิ่งที่ดี แต่ต่อมาบรรดานายทุนกลับพบว่าในทางปฏิบัติกลับไม่เป็นไปตามทฤษฎี คือการแข่งขัน การลดกำไร ในขณะที่การรวมกันเป็นการเพิ่มกำไร ด้วยเหตุที่กำไรเป็นความปรารถนาสูงสุด ดังนั้นพวกเขาจึงพากันรวมทุนกัน อีกประการหนึ่ง ในระบบทุนนิยมในระยะยาว อัตรากำไรเฉลี่ยมีแนวโน้มที่จะลดลง ทำให้กองทุนขนาดเล็กอยู่ไม่ได้โดยเด็ดขาด จึงต้องถูกดูดกลืนเข้าไปรวมกับกองทุนใหญ่ นายทุนใหญ่จะทำลายและดูดกลืนนายทุนน้อย นายทุนน้อยที่เสียทุนไปจะกลายเป็นผู้ขายแรงงาน หมายความว่า เมื่อระบบนายทุนพัฒนาไป สังคมจะยิ่งแบ่งออกเป็นสองชนชั้นขัดแย้งทุกขณะ อยู่ห่างกันเป็นสองขั้วของสังคม ฝ่ายหนึ่งรวมทุนไว้ทั้งหมดผูกขาดอยู่ในมือคนน้อยลงทุกที อีกฝ่ายหนึ่งมีแต่แรงงานมีจำนวนมากขึ้นทุกขณะ โดยที่ระบบผูกขาดของทุนขนาดใหญ่จะไม่จำกัดอยู่ภายในสังคมใดสังคมหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่จะขยายขอบเขตการลงทุนและประกอบการออกไปยังประเทศเล็กประเทศน้อยที่ยากจน ไม่มีทุน ไม่มีเทคโนโลยี ในที่สุดการขยายตัวของทุนนิยมจะดำเนิน

ไปถึงขั้นเป็นจักรพรรดินิยม

2. จักรพรรดินิยมและสงคราม (Imperialism and War)

ทุนนิยมผูกขาดขนาดใหญ่หมายถึง การพัฒนาพลังการผลิตไปสู่ระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ความสามารถในการผลิตของระบบอุตสาหกรรมผูกขาดทำให้สินค้าทุกชนิดรวมทั้งสินค้าฟุ่มเฟือยถูกผลิตออกมาอย่างมากมายจนเกินความต้องการของประชาชนภายในประเทศ ทางออกก็คือต้องหาดตลาดในต่างประเทศ ปัญหาก็คือจะหาได้อย่างไรจึงจะสามารถสนองความปรารถนาของนายทุนที่มุ่งเน้นที่กำไรเป็นสำคัญ คำตอบก็คือ "อาณานิคม" นอกจากนี้การแข่งขันกันของนายทุนทำให้วัตถุดิบในประเทศที่มีอยู่จำกัดต้องขาดแคลน ไปไม่เพียงพอที่จะนำมาป้อนระบบอุตสาหกรรมของตน ทางออกก็คือต้องหาแหล่งวัตถุดิบในต่างประเทศ จะหาได้อย่างไร คำตอบก็เห็นจะได้แก่ "อาณานิคม"

...นโยบายล่าอาณานิคม ทั้งอาณานิคมโดยตรงและอาณานิคมโดยอ้อม นำไปสู่สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือสงคราม สงครามที่เกิดขึ้นจะมีสองระดับคือ สงครามระหว่างมหาอำนาจจักรพรรดินิยมกับประเทศเล็ก ๆ ที่เป็นเป้าหมายของจักรพรรดิ... สงครามอีกระดับหนึ่งคือสงครามแย่งชิงอาณานิคม สงครามนี้จะ เป็นสงครามระหว่างประเทศอภิมหาอำนาจจักรพรรดินิยมทั้งหลาย... สงครามทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในสถานการณ์โลกปัจจุบัน ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลโดยตรงและโดยอ้อมของลัทธิล่าเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจจักรพรรดินิยมทั้งหลายนั้นเอง⁵⁰

3. ทุนนิยม เป็นระบบที่มีจุดจบ

มาร์กซ์ เชื่อว่าภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบที่ก่อให้เกิดการขูดรีดจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างชนชั้น และชนชั้นผู้ใช้แรงงานจะก่อการปฏิวัติล้มระบบนายทุนลง ไป แล้วสถาปนาระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ขึ้นในที่สุด มาร์กซ์ชี้ให้เห็นว่าตัวระบบทุนนิมนั้นเองที่ล้มเหลวทั้งในแง่ของภายในตัวระบบเอง และในแง่ของการไม่คำนึงถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ และในที่สุดจะนำมาซึ่งความเสื่อมสลายของระบบทุนนิยม แล้วระบบสังคมนิยมซึ่งจะก้าวต่อไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ก็จะเป็นผลสืบต่อมา

50

ฉลาดชาย รมิตานนท์, "ปรัชญาและแนวคิดสังคมนิยม," หน้า 38-39.

... เหตุที่มาร์กซ์มีความเห็นว่าสังคมนิยม และในที่สุดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของระบบนายทุน เพราะระบบสังคมนิยมนั้นถือกำเนิดโดยตรงมาจากระบบนายทุน โดยจะหักตัวอยู่ในระบบนายทุน จนกระทั่งพลังการผลิตของระบบนายทุนไม่สามารถมีช่องทางขยายตัวอีกต่อไปจึงจะเกิดการปฏิวัติสังคมนิยมขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ เพราะมาร์กซ์ถือว่าความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งระบบทุนเป็นความจำเป็นก่อนหน้าที่จะเป็นผลทำให้สังคมนิยมคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นได้ และเป็นลักษณะของความก้าวหน้าของมนุษยชาติ เพื่อให้หลุดพ้นจากการดำรงชีพในภาวะจำเป็น (Realm of Necessity) หรือการดำรงชีพด้วยเหตุบังคับของสภาพการณ์ทำให้ต้องผลิตสิ่งที่จำเป็นเฉพาะเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น ไปสู่การดำรงชีพในภาวะแห่งเสรีภาพ (Realm of Freedom) หรือในสภาพการณ์ที่มนุษย์สามารถใช้ชีวิตได้อย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์โดยไม่ต้องตกอยู่ในสภาพ เป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือ ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งที่มนุษย์คิด ผลิตสร้างขึ้นเอง

สิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน คือสิทธิของบุคคลในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่ในสังคม เป็นจริยศาสตร์สังคมแบบหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ในชุมชนมนุษย์ ความมุ่งหมายก็คือ เพื่อให้มนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและสมศักดิ์ศรีของชีวิต

52

เฉลิมเกียรติ พิวนวล พิจารณาสหิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นสิทธิทางธรรม (Moral Rights) ซึ่งแตกต่างออกไปจากสิทธิตามกฎหมาย (Positive Rights) ในแง่ที่ว่า "สิทธิมนุษยชน" ได้รับการนิยามในฐานะที่เป็นพื้นฐานของธรรมชั้นสูงสุดสำหรับชุมชนมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือ เป็นสิทธิในความเป็นมนุษย์ทั้งในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่ง และที่เป็นสมาชิกของมนุษยชาติ สิทธิในความเป็นมนุษย์ย่อมเป็นสิทธิทางธรรมชั้นสูงสุดในการดำรงอยู่และย่อมมีลักษณะ "สากล" ในแง่ที่สิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสิทธิทางธรรมจึงแตกต่างกับสิทธิตามกฎหมาย เพราะ สิทธิตามกฎหมายไม่มีลักษณะสากลในทุกกรณี แต่แตกต่างกันไปตามสภาวะเงื่อนไขของกฎหมายที่บุคคลอยู่ภายใต้หรือ เป็นพลเมืองอยู่ในสังคมนั้น ๆ ในทางตรงกันข้ามสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่อยู่ในอุดมคติและความสำนึกของมนุษย์

51

สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 105-106.

52

เฉลิมเกียรติ พิวนวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย (กทม. : สยามชัย, 2530).

และอาจขัดแย้งกับสิทธิตามกฎหมายก็ได้ เป็นสิทธิทางธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นกับกฎเกณฑ์ของสังคมหรือสถาบันใด แต่เป็นข้อเรียกร้องอันได้รับการสนับสนุนจากมาตรฐานเพื่อความถูกต้องเป็นธรรมหรือยุติธรรม หรือเป็นหลักการสากลที่ต้องการจะให้มีการยึดถือกันอย่างกว้างขวาง เป็นการทั่วไปของทุกสังคมโลก

ข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างสิทธิบัญญัติ (สิทธิตามกฎหมาย) กับสิทธิศีลธรรม (สิทธิทางธรรม) ที่พอจะเห็นได้โดยชัดแจ้งมี 2 ประการ คือ ⁵³

1. สิทธิบัญญัตินั้นจะต้องมีบทบังคับให้ผู้มีสิทธิสามารถปฏิบัติได้ตามสิทธิที่มีอยู่ ดังนั้นถ้าหากบังคับไม่ได้ สิทธินั้นก็เรียกไม่ได้ว่าเป็นสิทธิบัญญัติ ส่วนสิทธิศีลธรรมนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องบังคับได้เสมอไป บางสิทธิก็บังคับได้ บางสิทธิก็บังคับไม่ได้

2. สิทธิบัญญัติเป็นสิ่งที่เราสามารถทราบได้ว่ามีหรือไม่ มีลักษณะและผลประการใด ได้จากตัวบทกฎหมายที่บ้านเมืองบัญญัติหรือมีใช้เป็นที่ยอมรับกันในสังคม หรือสอบถามได้จากทนายความ ผู้พิพากษา ส่วนสิทธิศีลธรรมนั้นไม่มีแหล่งที่จะค้นคว้าหาดูได้ เช่นสิทธิบัญญัติ

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายได้แก่ มาตรา 13 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ที่ระบุไว้ว่า (1) ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งการเคลื่อนไหว และสถานที่อยู่ภายในเขตของแต่ละรัฐ (2) ทุกคนมีสิทธิที่จะออกจากประเทศใด ๆ ไป รวมทั้งประเทศของตนเอง ด้วยและจะกลับไปยังประเทศตน ในความเป็นจริงแล้วอาจจะไม่มีที่ไหนนั้นเสมอไป เช่นใน แอฟริกาใต้สำหรับคนผิวดำแล้ว การเดินทางออกนอกประเทศแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย หรือแม้แต่ประเทศไทยของเราเอง การเดินทางไปยังประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างไปจากเราก็ดูเหมือนจะทำได้ไม่่ง่ายนัก จึงเห็นได้ว่า ตามมาตรา 13 แห่งปฏิญญาสากล ๖ นี้ ย่อมไม่ใช่สิทธิตามกฎหมาย แต่นั่นเป็นการระบุถึงสิ่งหนึ่งซึ่งบุคคล "พึงมี" กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นั่นเป็นสิทธิทางธรรมนั่นเอง

53

นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน (กทม. : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 13.

นั้นย่อมหมายความว่า สิทธิมนุษยชนสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 ระดับ คือ

1) สิทธิใดที่มีผลบังคับใช้เป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมาย เป็นสิทธิมนุษยชนที่มีกฎหมายรับรองเอาไว้ จัดได้ว่าเป็นสิทธิตามกฎหมาย (Positive Rights) คือเป็นข้อเรียกร้องซึ่งได้รับการยอมรับหรือสนับสนุนจากระบบกฎหมาย นี่เป็นสิทธิบัญญัติหรือปฏิญานสิทธิซึ่งแสดงถึงอำนาจหรือประโยชน์ที่บุคคลได้รับการรับรองหรือคุ้มครองโดยกฎหมายของรัฐหรือประเทศ เมื่อเรากล่าวว่าเรามีสิทธิตามกฎหมายที่จะทำสัญญานี้ หรือสิทธิที่จะเดินทางออกนอกประเทศ หรือที่จะลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ฯลฯ ย่อมหมายความว่าเราอยู่ภายใต้รัฐบาล (ในแง่กว้าง) หรือกฎหมาย (ในแง่แคบ) ของประเทศไทย ซึ่งอนุญาตให้ทำสิ่งเหล่านั้นได้ และจะเข้ามาช่วยเหลือคุ้มครองเราหากเราถูกขัดขวางไม่ให้กระทำ⁵⁴

2) สิทธิมนุษยชนในแง่ที่เป็นสิทธิทางธรรม (Moral Rights) ได้แก่สิทธิซึ่งแม้จะไม่มีตัวบทกฎหมายรับรอง แต่เราทุกคนยอมรับว่าสิทธิอันนี้พึงมีอยู่ในสังคม เพื่อให้คนในสังคมได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสมคุณค่าในความเป็นมนุษย์ แม้ว่าสิทธิทางธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องมีผลบังคับใช้ได้เสมอไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สิทธิตามกฎหมายกับสิทธิทางธรรมพิจารณาถึงความแตกต่างได้ในแง่ที่ว่า สิทธิอย่างแรกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสิ่งที่เบ้นอยู่ในความเป็นจริง ในขณะที่สิทธิอย่างหลังอยู่ภายใต้หลักการของสิ่งที่ควรจะเป็นและพึงมีอยู่ในสังคม "ระหว่างสิ่งที่ได้จากประสบการณ์กับสิ่งที่เบ้นกฎเกณฑ์หรือแบบอย่าง ระหว่างแวดวงของความเป็นจริงในทางปฏิบัติและแวดวงแห่งธรรมะ"⁵⁵ ตัวอย่าง เช่น การบอกว่าเรามีสิทธิทางธรรมที่จะได้รับค่าจ้างตามสมควร ไม่ได้หมายความว่าเราต้องได้รับค่าจ้างเช่นนั้นจริง ๆ หากแต่เป็นตามสมควร สิทธิทางธรรมมิได้ทำให้ผู้มีสิทธิสามารถได้รับประโยชน์หรืออำนาจใด ๆ จากสิทธิที่เขาอ้างเสมอไป เรามักจะคิดถึงสิทธิทางธรรม เมื่อเราไม่ได้รับการยินยอมอย่างที่เราคิดว่าควรจะได้⁵⁶

54

เฉลิมเกียรติ ศิวานวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชนและพันธกรณีในสังคมไทย, หน้า 2-3.

55

นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน, หน้า 14.

56

เฉลิมเกียรติ ศิวานวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย, หน้า 3.

อย่างไรก็ตาม สิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นสิทธิทางธรรมอันหนึ่งก็แตกต่างจาก สิทธิทางธรรมอื่น ๆ ค้ำอยู่ในแง่ความเป็นสากลในตัวมันเอง คือมีอยู่ในตัวคนทุกหนทุกแห่ง และทุกเวลา เราจะเห็นได้ว่าสิทธิทางธรรมอื่น ๆ ทั้งหลายนั้นมักจะเป็นของกลุ่มบุคคลใด ค้ำอยู่ที่เขาอยู่ในสภาวะหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งเท่านั้น เช่นสิทธิของผู้พิพากษาที่จะให้ความ เป็นธรรมชนิดที่ไม่ได้บัญญัติไว้ในกฎหมาย หรือสิทธิของหัวหน้างานที่จะพิจารณา ลูกน้องในกรณีที่มีใค้มีกฎเกณฑ์หรือแบบอย่างวางไว้ สิทธิเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะสถานะพิเศษ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับหน้าที่ แต่สำหรับสิทธิมนุษยชนนั้น ไม่ใช่สิทธิซึ่งเกิดจากสถานะเฉพาะเรื่อง หากแต่เป็นสิทธิซึ่ง เป็นของมนุษย์เนื่องจากเขาได้เกิดมาเป็นคน ⁵⁷

โดยสรุปแล้ว สิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิทธิตามกฎหมายและเป็น "สิทธิทางธรรม" หรือ "สิ่งอันพึงปรารถนาที่บุคคลควรจะมี" ⁵⁸

สิ่งนี้เองที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่กับสิ่งที่ควรจะเป็น ดังเราจะ พบข้อแตกต่างนี้เสมอในงานศึกษาเกี่ยวกับสภาพของสิทธิมนุษยชน ในสังคมต่าง ๆ แต่ก็ ไม่ใช่เรื่องแปลกที่บุคคลจะไม่พอใจกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ เพราะเขาคำสั่งคิดถึง สิทธิทางธรรม คิดถึงสิ่งที่ควรจะเป็น แล้วใช้มันวิพากษ์วิจารณ์สภาพที่ปรากฏอยู่

แนวความคิดสิทธิมนุษยชนสามารถสืบสาวหาหลักฐาน ได้ว่ามีความ เป็นมาและเป็น แนวคิดหนึ่งที่ประกอบอยู่ในอารยธรรมใหญ่ ๆ ของโลกทั้งตะวันตกและตะวันออก เช่นข้อ กล่าวอ้างถึงแนวความคิดสิทธิมนุษยชนในคัมภีร์ไบเบิล เรื่องสิทธิของคนงาน เกษตรที่จะกินขณะเก็บเกี่ยว ข้อจำกัดการใช้ทาส การคุ้มครองทาสสตรีจากการทำร้าย ตามอำเภอใจ สิทธิมนุษยชนในชุมชนสังคมดั้งเดิมอัน เป็นสังคมเผ่าในแอฟริกาตอนใต้และ ตะวันตกเฉียงใต้ รวมทั้งในออสเตรเลีย การกล่าวถึงความยุติธรรมด้านต่าง ๆ เพื่อการ อยู่ร่วมกันอย่างสันติของมวลมนุษยชนในคัมภีร์กุรอานของศาสนาอิสลาม สำหรับปรัชญาฮินดู (เช่น ในมนูศาสตร์) และพุทธธรรมต่างก็ เน้นที่คุณธรรมซึ่งมนุษย์พึงยึดถือปฏิบัติตาม เพื่อชีวิต ที่ดี และเรียกร้องเสรีภาพขั้นสูงที่มนุษย์จะเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาต่าง ๆ และบรรล

57

นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน, หน้า 14.

58

เฉลิมเกียรติ ศิวินวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย, หน้า 5.

ถึงสังฆธรรม เป็นต้น⁵⁹ เราจะพบเห็นแนวความคิดสิทธิมนุษยชนปรากฏอยู่ทั่วไปใน "Magna Carta" ของอังกฤษ คำประกาศอิสรภาพใน "Declaration of Independence" ของสหรัฐอเมริกา การประกาศปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองใน "Declaration of the Rights of Man and Citizen" ของฝรั่งเศส ในหลักสูตรการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีข้อความที่แสดงถึงการคุ้มครองสิทธิของโพธิ์ท่าประชาชน หรือ เช่น ในมังรายศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายในสมัยพระเจ้ามังรายมหาราช แห่งลานนาไทย⁶⁰

อย่างไรก็ดี แนวความคิดที่เป็นกระแสหลักของสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันที่มักจะมีการอ้างอิงถึงอยู่เสมอมีกำเนิดและอาศัยหลักจาก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี 1948 เป็นสำคัญ ปฏิญญาสากล ๗ นี้ได้รับการรับรองโดยปราศจากเสียงคัดค้านของสมาชิกในองค์การสหประชาชาติในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1948⁶¹

ผู้ที่สืบค้นร่องรอยของแนวคิดเรื่องนี้หลายคนได้เห็นพ้องต้องกันว่า "สิทธิมนุษยชน" เป็นชื่อของศตวรรษที่ยี่สิบซึ่งใช้เรียก "สิทธิธรรมชาติ" (Natural Rights) และความเข้าใจเรื่องนี้ก็เชื่อมโยงกับการเข้าใจทฤษฎีกฎธรรมชาติ (Natural Law) ถึงแม้ "สิทธิ" ทั้งสองแบบนี้จะมีข้อแตกต่างกันมากกว่าที่คำศัพท์ แต่ชื่อที่เปลี่ยนไปนี้ได้รับการเสนอแนะจากรุสเวลท์ในปี 1947 และใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของปฏิญญาสากล ๗ ปี 1948⁶²

ธรรมเนียมของความคิดสิทธิมนุษยชนที่เป็นบรรทัดฐานทางจริยธรรมของโลกตะวันตกสามารถสืบร่องรอยย้อนกลับไปได้ตั้งแต่แนวความคิดปรัชญาคลาสสิกของกรีกและโรมัน จวบจน

⁵⁹ อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า 6-8.

⁶⁰ รายละเอียดได้จาก นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน, หน้า 15-22.

⁶¹ หนังสือที่ให้รายละเอียดของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี 1948 ไว้ได้อย่างดีมากที่สุดคือ กุมพล พลวัน, สิทธิมนุษยชนกับสหประชาชาติ (กทม. : สำนักพิมพ์การเวก, 2520).

⁶² เฉลิมเกียรติ ศิวานวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย, หน้า 9.

ถึงเรื่อง "สิทธิธรรมชาติ" ของล๊อค, รัสโซ, มงเตสกีเออร์ ที่เน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ
 ความเสมอภาค เรื่อยมาจนถึงยุคของเบนแธมและมิลล์⁶³ นอกจากนั้นการให้ความหมายของ
 สิทธิมนุษยชนยังถูกนำเอามาอธิบายในแนวใหม่โดยมาร์กซ์ต่อไป⁶⁴

อนึ่ง การพิจารณาถึงสิทธิมนุษยชนในงานวิจัยชิ้นนี้จะยึดถือตามหลักการที่ปรากฏใน
 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี ค.ศ. 1948 ซึ่งมีเนื้อหาระบุถึงสิทธิทางแพ่ง ทางการ
 เมือง ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ สามารถสรุปถึงสิทธิต่าง ๆ ที่ได้
 รับการคุ้มครองได้ดังนี้⁶⁵

1. สิทธิทางแพ่งและทางการเมือง (ม. 3 - ม. 21)

สิทธิต่าง ๆ เหล่านี้หมายถึงสิทธิในการที่จะมีชีวิต "เสรีภาพ" และความ
 มั่นคงแห่งร่างกายจะต้องไม่ถูกบังคับให้เป็นทาส ถูกลงทัณฑ์อย่างไร่มนุษยธรรมหรือเลว
 ทรามต่ำช้า ทุกคนเสมอกันภายใต้กฎหมาย จะต้องไม่ถูกจับเนรเทศตามอำเภอใจของผู้ใด

⁶³

โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากเล่มเดียวกัน, หน้า 9-18 และจาก
 เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน (แต่ง) เสน่ห์ จามริก (แปล), ความคิดทางการเมือง : จากเพลโต
 ถึงปัจจุบัน (กทม. : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522) ในส่วนที่เป็นความคิดของ
 ล๊อคและรัสโซ ดูเพิ่มเติมใน สุรินทร์ พิศสุวรรณ, "สิทธิ : บทวิเคราะห์ความคิดทางการเมือง
 เมืองของ จอห์น ล๊อค" และ "เสรีภาพ : แก่นแท้ของความคิดในปรัชญาการเมืองของรัสโซ,"
 ใน สมบัติ จันทวงศ์ (บ.ก.), ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ (กทม. : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์, 2521) ความคิดของมิลล์ โปรดดู จอห์น สจ๊วต มิลล์ (แต่ง) กัทรพร
 สิริกาญจน (แปล), ความเรียงว่าด้วยเสรีภาพ (กทม. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2530).

⁶⁴

ดูรายละเอียดจาก เจลิมเกียร์ดี คิวินวล, ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณี
 ในสังคมไทย, หน้า 18-22 และดูเปรียบเทียบการพิจารณาสิทธิมนุษยชนด้วยทัศนะที่แตกต่าง
 กันได้ใน วาณิช พูลวังกาญจน์, สัมมนาอ่านจากกับการตีความสิทธิมนุษยชน (กทม. : ประจักษ์
 การพิมพ์, 2521).

⁶⁵

คัดลอกจาก นพนิธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน, หน้า 30-31.

ควรจะมีสิทธิได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมด้วยถ้าถูกกล่าวหาว่ามีความผิดอันใด และชอบที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนด้วยว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิด ควรได้รับการคุ้มครองจากการแทรกแซงในเรื่องส่วนตัว ครอบครัว และการสื่อสารติดต่อ ถ้าถูกกดขี่ข่มเหงก็ควรที่จะสามารถแสวงหาที่พึ่งพิง เพื่อหลบหนีภัยในประเทศอื่นได้ ควรมีสิทธิในการถือสัญชาติหนึ่ง ชอบที่จะสมรส สร้างครอบครัว และมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

นอกจากนี้ก็มีอิสรภาพขั้นมูลฐานอันเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปคือ อิสรภาพในความคิด มโนธรรม ศาสนา ความเห็นและการแสดงออก อิสรภาพที่จะร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบในการประชุมและการสมาคม ทุกคนชอบที่จะมีส่วนร่วมในรัฐบาลของตน รวมทั้งการใช้บริการสาธารณะอย่างเท่าเทียมกันในประเทศของตนด้วย

2. สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม (ม. 22 - ม. 28)

สิทธิเหล่านี้หมายถึง สิทธิที่จะทำงาน ที่จะเลือกการทำงานโดยอิสระเสรีที่จะได้เงื่อนไขการทำงานที่เป็นธรรมและน่าอภิรมย์ และได้รับการคุ้มครองจากการว่างงานทุก ๆ คน ไม่ว่าชายหรือหญิงชอบที่จะได้รับค่าตอบแทนเท่ากันสำหรับงานอย่างเดียวกัน ควรมีสิทธิที่จะพักผ่อนและมีเวลาว่าง มาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะต้องคำนึงซึ่งหมายถึงอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย ยารักษาโรค บริการสังคม ตลอดจนความมั่นคงทางสังคม แม่และเด็กชอบที่จะได้รับการดูแลและช่วยเหลือเป็นพิเศษ ทุกคนควรมีสิทธิที่จะศึกษาเล่าเรียน และที่จะร่วมการใช้ชีวิตทางด้านวัฒนธรรมในประเทศ

เสน่ห์ จามริก แยกแยะหลักการสิทธิเสรีภาพออกเป็นด้านต่าง ๆ อย่างคร่าว ๆ สรุปได้ดังนี้⁶⁶

1. หลักการด้านปัจเจกภาพและความเสมอภาค ในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หลักข้อนี้แสดงออกในรูปที่เป็นการเรียกร้องยืนยันว่า คนเรานั้นเกิดมาเป็นอิสระและเสมอภาคในเกียรติในสิทธิ ในเหตุผลและมโนธรรม หรือว่าคนเราย่อมมีสิทธิอิสรภาพโดยไม่มีภารกิจกันเพราะเชื้อชาติ เพศ ศาสนา ภาษา ตลอดจนหลักการที่บอกว่าคนทุกคนย่อมมีสิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพและความมั่นคงของตนเอง

66

เสน่ห์ จามริก, พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย (กทม. : รามคอมพิว, 2531), หน้า 71-74.

2. สิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับครอบครัวและทรัพย์สิน เป็นหลักการที่รับรองกรรมสิทธิ์รับรองถึงความสำคัญของสิทธิในครอบครัว และการประกอบอาชีพ
3. สิทธิเสรีภาพทางการเมือง กล่าวคือในทางความคิดเห็น ความเชื่อ การรวมเป็นสมาคม การตั้งสหภาพแรงงานและการรวมตัวกัน เป็นพรรคการเมือง
4. สิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ ได้แก่สิทธิที่จะหางานทำ ที่จะประกอบอาชีพ สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม
5. สิทธิเสรีภาพทางการศึกษา
6. สิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม

พุทธศาสนา (เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้อง)

ในการทำความเข้าใจถึงแนวความคิดของกุหลาบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือ "พุทธธรรม" นั้น ผู้ศึกษาจะเลือกเอาเฉพาะเรื่องที่กุหลาบเคยกล่าวเอาไว้และเฉพาะในประเด็นหลัก ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของพุทธธรรมเป็นเรื่องใหญ่และสลับซับซ้อนมากที่สุดเรื่องหนึ่ง ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการอธิบายจากผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญแตกฉานในเรื่องนี้จริง ๆ สิ่งนี้อยู่เหนือขอบเขตแห่งความรู้ของผู้ศึกษาจึงไม่บังอาจจะกระทำสิ่งที่พันวิสัยเช่นนั้นได้ ผู้ศึกษาจึงเพียงแต่พยายามสรุปหลักการทางพุทธศาสนาบางข้ออย่างง่าย ๆ เป็นพื้นเบื้องต้น โดยไม่อาจจะล่วงเลยไปถึงชั้นถกเถียงในเชิงปรัชญาแต่อย่างใด⁶⁷

ตามหลักพุทธศาสนาจะแบ่งไว้ของศาสนาออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ ศาสนาส่วนที่เป็น "ปริยัติ" ส่วนหนึ่ง ส่วนที่เป็น "ปฏิบัติ" ส่วนหนึ่ง และส่วนที่เป็น "ปฏิเวธ" คือ ผลของการปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง เมื่อรวมกันทั้งสามส่วนจึงจะเป็นตัวศาสนาที่สมบูรณ์

ศาสนาส่วนแรกที่เรียกว่า "ปริยัติ" นั้นหมายถึง หลักวิชาความรู้ทั่ว ๆ ไปที่ปรากฏอยู่เป็นถ้อยคำ หมายถึงคำพระไตรปิฎกพร้อมทั้งคำอธิบายของพระไตรปิฎก พระ

67

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรมที่กล่าวถึงในที่นี้ เรียบเรียงมาจาก พระราชวรมณี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (กทม. : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2529). และ พุทธทาสภิกขุ, หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา (กทม. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521). และ พุทธทาสภิกขุ, พระพุทธศาสนาตัวแท้ (กทม. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2518).

ไตรปิฎกจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนแรกเรียกว่า "วินัย" เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อการเป็นอยู่อย่างระเบียบเรียบร้อยของหมู่สงฆ์ ส่วนที่สองเรียกว่า "สุตตันตปิฎก" คือตัวหลักธรรมพร้อมทั้งเรื่องราวที่ทำให้เกิดหลักธรรมนั้น ๆ ขึ้นเป็นเรื่องราวเป็นสูตร ๆ ไป ส่วนที่สามเรียกว่า "อภิธรรมปิฎก" เป็นคำอธิบายบทธรรมบทโดยบทหนึ่งในสุตตันตปิฎกที่ยกเอามาอธิบายโดยเฉพาะให้ลึกซึ้งเป็นพิเศษ ทั้งหมดนี้รวมเข้าด้วยกันเรียกว่า "ปริยัติศาสนา" ที่เกี่ยวข้องกับคำว่าเป็นสำคัญ

ศาสนาส่วนที่สองที่เรียกว่า "ปฏิบัติศาสนา" นั้นอยู่ที่ตัวการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติได้แก่การปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจ สำหรับการปฏิบัตินั้นจำแนกออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ ศิล สมาธิ ปัญญา อธิบายได้คร่าว ๆ ดังนี้

"ศิลปะ" คือการปฏิบัติระดับแรก เนื่องอยู่กับการควบคุมกายวาจาของผู้นั้นให้ปราศจากโทษอย่างหนึ่ง และให้เหมาะสมที่จะเกิดสมาธิต่อไปข้างหน้าอีกส่วนหนึ่ง มีความมุ่งหมายคือ เพื่อความปกติหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยของผู้หรือของหมู่คณะนั้น โดยมุ่งเอาความผาสุก สงบ จนถึงขั้นที่พัฒนาไปสู่จิตที่สงบเป็นสมาธิต่อไป

ศิลปพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด ก็คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศิลของตน ศิลขั้นต้นสุดนี้นิยมเรียกกันว่า ศิล 5 ซึ่งมีสาระสำคัญได้แก่ การไม่ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของกันและกัน การไม่ใช้วาจาละเมิดความจริงแก่กันแก่ตนและมุ่งทำลายผู้อื่น และการไม่ยอมทำลายสติสัมปชัญญะ หรือความสำนึกผิดชอบชั่วดีของตนด้วยการตกไปในอำนาจของสิ่ง เสพติด

แม้ว่าจะมีศิลปะที่สูงกว่าศิลป 5 อีกหลายระดับหลายประเภท แต่ศิลปะหรือระเบียบความประพฤติทุกอย่างซึ่งเป็นที่ต้องการในการปฏิบัติธรรม ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกันทั้งหมด คือ เป็นศิลปะที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักการ ไม่เขวไปเพราะตัณหาที่มุ่งแสวงหาอิฏฐารมณ์ เป็นผลตอบแทน หรือเพราะทิฐิที่นำเอาความยึดถือเกี่ยวกับตัวตนมาบังวัดดูประสงคที่แท้จริงของศิลปะ

ข้อปฏิบัติในส่วน "สมาธิ" ก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ ต้องการความสงบเหมือนกัน แต่สงบลึกเข้าไปจากกายวาจา ลึกเข้าไปจนถึงจิต แล้วมีผลเป็นการส่งเสริมหรืออำนวยความสะดวกแก่การเจริญปัญญาต่อไป

ข้อปฏิบัติอันดับที่สามเรียกว่า "ปัญญา" หมายถึง "ความรู้ รอบรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้" สิ่งทีควรรู้นี้เรียกว่า "อเนยยธรรม" คือ เรื่องของความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดความทุกข์ เรื่องความดับสนิทของความทุกข์ และ เรื่องการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความดับสนิทของความทุกข์นั้น หรือที่เรียกกันว่า "อริยสัจจ 4"

ศาสนาส่วนที่สามเรียกว่า "ปฏิเวธศาสนา" เป็นตัวผลของการปฏิบัติ แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ มรรค ผล และนิพพาน "มรรค" นั้นหมายถึงตัวปัญญาชนิดที่เป็นไปถึงที่สุดทีควรจะเรียกว่าปัญญาจริง ๆ คือสามารถที่จะชำแรกกิเลสให้แตกกระจายและให้เหือดแห้งไปได้ เป็นตัวปัญญา หรือเป็นตัวญาณหรือเป็นตัววิชา หรือเป็นตัวจักขุหรือเป็นตัวแสงสว่าง แล้วแต่จะเรียก แต่รวมความแล้วต้องเป็นตัวความรู้ที่คมพอที่จะชำแรกแทรกแซงกิเลสให้กระจัดกระจายให้เหือดแห้งไปในที่สุด ส่วน "ผล" นั้นคือความสงบโดยตรงที่เกิดขึ้นมาจากมรรค ปัญญาแทรกแซงทำลายกิเลสให้กระจัดกระจายสูญหายไปเท่าไร แล้วเกิดผลขึ้นได้เท่าไร นี้เป็นตัวผล เพราะฉะนั้นจึงเป็นของคู่กันกับมรรค ส่วนสุดท้ายเรียกว่า "นิพพาน" หมายถึงภาวะของความที่ความทุกข์หรือกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็ความไม่ปรากฏ เพราะว่าได้มาถึงสถานะอันนี้ ลุถึงธรรมะแล้วกิเลสและความทุกข์ย่อมไม่ปรากฏ คำว่านิพพานนี้แสดงไปในทางผล เป็นส่วนใหญ่คือ เป็นภาวะที่ปราศจากกิเลสและความทุกข์ แต่อาจจะมีความหมายกว้างไปได้อีกทางหนึ่งหรือสองทาง คือหมายถึงธรรมที่เป็นเครื่องดับกิเลสและทุกข์ก็ได้ หรือเขตแดนเป็นที่ดับกิเลสหรือความทุกข์ก็ได้ หรือภาวะแห่งความสิ้นสุดของกิเลสและความทุกข์ก็ได้ ดังนั้นคำว่านิพพานซึ่งแปลว่าดับสนิทนั้นก็คือดับกิเลสและดับทุกข์

พุทธศาสนาโดยตรงนั้นสอนในเรื่องทุกข์กับเรื่องความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ศิลปในการครองชีวิตตามธรรมของพุทธศาสนาก็คือศิลปแห่งการดับทุกข์ พุทธศาสนายึดในหลักของเหตุผล และเป็นเรื่องของการปฏิบัติโดยแท้จริง ศาสนาในฐานะที่เป็นคำสั่งสอนนั้นหาใช่ตัวศาสนาที่แท้จริงหรือตัวแท้ของพุทธศาสนาไม่ ตัวแท้ของพุทธศาสนาเป็นด้วยการปฏิบัติหรือด้วยการกระทำอันเป็นไปเพื่อความพ้นจากทุกข์หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เมื่อพระพุทเจ้าทรงส่งพระภิกษุทั้งหลายไปประกาศสิ่งที่เราเรียกกันในขณะนี้ว่า "ศาสนา" พระองค์ทรงตรัสว่า "พรหมจรรย์ปกาสณ - เธอทั้งหลายจงไปประกาศพรหมจรรย์" พรหมจรรย์คือการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ มิได้หมายถึงตัวคำสั่งสอนเลย แต่หมายถึงตัวการกระทำระบอบ

หนึ่ง ซึ่งเป็นการกระทำอันประเสริฐ ที่ประเสริฐก็เพราะทำให้พ้นทุกข์ได้ การส่งภิกษุทั้งหลายให้ไปประกาศพรหมจรรย์นั้นก็หมายถึงการให้ไปประกาศแบบแผนแห่งการครองชีวิตหรือการมีชีวิตอยู่นิตหนึ่งซึ่งความทุกข์ไม่อาจครอบงำได้

หลักการทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องความทุกข์นั้นได้แก่ หลักธรรมที่เรียกว่า "อริยสัจ 4" และ "สามัญลักษณะ" หรือ "ไตรลักษณ์"

อริยสัจ มี 4 ประการด้วยกันคือ

1. ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ลึกกลงไปอีกหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดันขัดแย้ง ขัดข้องมีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอ้อมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดปัญหาขึ้นมาเมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง แก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

2. ทุกขสมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเรา ซึ่งจะเสพ เสวยที่จะได้จะเป็น จะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความเร่าร้อน รำรน กระวนกระวาย ความทวงแทน เกลียขัดขัง หัวใจ ทวาดระวาง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปล่อยไปร้องไถ่เบา เป็นอิสระ สดชื่น เบิกบาน ได้อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง

3. ทุกขนิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชาสารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือดูดลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดอย่างไร ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบ ปลอดภัยไถ่เบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฐมรรคหรือทาง

ประเสริฐ มีองค์ประกอบ 8 คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปหาที่สุดสองอย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอหัตถกิลมถานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือมีบั้นทรมาณตนเองให้เดือดร้อน)

สิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับอริยสัจ คือการรู้และทำหน้าที่ต่ออริยสัจแต่ละข้อ ให้ถูกต้อง ในการแสดงอริยสัจก็ดี ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจก็ดี จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อสัมพันธ์ตรงกันกับหน้าที่หรือกิจต่ออริยสัจข้อนั้น จึงจะชื่อว่าเป็นการแสดงอริยสัจ และเป็นการปฏิบัติธรรมโดยชอบ มิฉะนั้นจะทำให้เกิดความผิดพลาดทั้งในความเข้าใจและการประพฤติปฏิบัติ

อริยสัจ 4 คือหน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ 4 แต่ละข้อหรือหน้าที่ต่ออริยสัจข้อนั้น มี 4 อย่างด้วยกันคือ

1. ทุกข์ อริยสัจจ์ ปริญญะ ทุกข์อริยสัจจ์ ควรกำหนดรู้
2. ทุกขสมุทัย อริยสัจจ์ ปหานะ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ควรละ
3. ทุกขนิโรธ อริยสัจจ์ สัจฉิกิริยา ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ควรทำให้แจ้ง
4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจจ์ ภาเวตัพพ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจจ์ ควรเจริญ

อธิบายได้ดังนี้

1. ปริญญา การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ หมายถึงการศึกษา รู้จักให้เข้าใจในสภาวะที่เป็นทุกข์ตามที่มันเป็นของมันจริง ๆ พุดง่าย ๆ ว่า การทำความเข้าใจปัญหา และกำหนดขอบเขตของปัญหาให้ชัดเจน จัดเป็นขั้นเริ่มต้นที่จะช่วยให้การดำเนินการขั้นต่อไป เป็นไปได้และตรงปัญหา
2. ปหานะ การละเป็นกิจในสมุทัย หมายถึง การกำจัดเหตุแห่งทุกข์ ทำสิ่งที่ เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป พุดง่าย ๆ ว่า การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา
3. สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ หมายถึงการประจักษ์แจ้งหรือบรรลุถึงภาวะดับทุกข์ พุดง่าย ๆ ว่า การเข้าถึงภาวะที่แก้ไขปัญหาคได้เสร็จสิ้น ภาวะหมดปัญหา หรือภาวะปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ

4. ภาวนา การเจริญเป็นกิจในมรรค แปลตามตัวอักษรว่า การทำให้มี
 ให้เป็นขึ้น คือทำให้เกิดขึ้นและเจริญเพิ่มพูนขึ้น หมายถึงการฝึกอบรมตามข้อปฏิบัติของ
 มรรค การลงมือปฏิบัติตามมรรควิธีที่จะกำจัดเหตุแห่งทุกข์ พุดง่าย ๆ ว่า การกระทำ
 ตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย หรือการกำหนดวางรายละเอียดวิธีปฏิบัติแล้วลงมือแก้ไข
 ปัญหา

การจะทำหน้าที่ได้ถูกต้อง ต้องอาศัยความรู้หรือญาณ ซึ่งมีดังนี้

- 1) ญาณในทุกข์
- 2) ญาณในสมุทัย
- 3) ญาณในนิโรธ และ
- 4) ญาณในมรรค

กล่าวให้ง่ายก็คือ รู้ว่า ทุกข์หรือปัญหาของเราคืออะไร, ทุกข์นั้นเกิดจากอะไร,
 เราต้องการหรือพึงต้องการอะไร และจะเป็นไปได้อย่างไร, เราจะต้องทำอะไรบ้าง

เขียนออกมาเป็นความรู้ได้ดังนี้

1. ทุกข์คือดังนี้ ทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ ทุกข์นี้ได้กำหนดรู้แล้ว
2. สมุทัยคือดังนี้ สมุทัยนี้ควรละเสีย สมุทัยนี้ได้ละแล้ว
3. นิโรธคือดังนี้ นิโรธนี้ควรทำให้แจ้ง นิโรธนี้ได้ประจักษ์แจ้งแล้ว
4. มรรคคือดังนี้ มรรคนี้ควรปฏิบัติ มรรคนี้ได้ปฏิบัติแล้ว

ญาณ 3 สัจจะ 4	สัญญา	กิจญาณ	กตญาณ
ทุกข์	รู้ว่าทุกข์คือดังนี้ รู้ว่าปัญหาคืออะไร ตัวปัญหาอยู่ที่ไหน	รู้ว่าทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ รู้ว่าปัญหานี้ต้องเข้าใจ สภาพและขอบเขตเป็น ต้นของมัน	รู้ว่าทุกข์นี้กำหนดรู้แล้ว รู้ว่าได้เข้าใจสภาพและ ขอบเขตของปัญหาแล้ว
สมุทัย.	รู้ว่าสมุทัยคือดังนี้ (รู้ว่าต้นเหตุเป็นเหตุ แห่งทุกข์) รู้ว่าสาเหตุของปัญหา คืออะไร	รู้ว่าสมุทัยนี้ควรละเสีย (รู้ว่าต้นเหตุต้องละเสีย) รู้ว่าจะต้องแก้ไขที่ สาเหตุนั้น	รู้ว่าสมุทัยนี้ได้ละแล้ว (รู้ว่าละต้นเหตุได้แล้ว) รู้ว่าสาเหตุนั้นได้แก้ไข กำจัดแล้ว
นิโรธ	รู้ว่านิโรธคือดังนี้ (รู้ว่านิพพานเป็นภาวะ ดับทุกข์) รู้ว่าภาวะหมดปัญหาที่ ต้องการคืออะไร คน ต้องการหรือควรต้อง การอะไร	รู้ว่านิโรธควรทำให้แจ้ง (รู้ว่านิพพานควรบรรลุ) รู้ว่าภาวนานั้นเป็น จุดหมายที่จะต้องไป ให้ถึง	รู้ว่านิโรธนี้ได้ประจักษ์ แจ้งแล้ว (รู้ว่าได้บรรลุ นิพพานแล้ว) รู้ว่าได้บรรลุจุดหมาย นั้นแล้ว
มรรค	รู้ว่ามรรคคือดังนี้ (รู้ว่ามรรคมีองค์ 8 เป็นทางดับทุกข์) รู้ว่าวิธีแก้ปัญห เป็นอย่างไร	รู้ว่ามรรคควรเจริญ (รู้ว่ามรรคมีองค์ 8 ควรปฏิบัติ) รู้ว่าวิธีการนั้นจะต้อง ลงมือปฏิบัติหรือจัด ดำเนินการ	รู้ว่ามรรคนี้ได้เจริญแล้ว (รู้ว่าได้ปฏิบัติตามมรรค แล้ว) รู้ว่าได้ปฏิบัติตามวิธีการ นั้นเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว

ที่มา : พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (ด้านสุทธาการพิมพ์ : กทม.), หน้า 904.

ไตรลักษณ์

มีหลักธรรมใหญ่อยู่ 2 หมวดที่ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาตินี้ คือ "ไตรลักษณ์" และ "ปัจจุสมุปบาท" ความจริงธรรมทั้ง 2 หมวดนี้ถือได้ว่าเป็นกฎเดียวกัน แต่แสดงในคนละแง่หรือคนละแนว เพื่อให้มองเห็นความจริงอย่างเดียวกัน กล่าวคือ ไตรลักษณ์ มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปัจจุสมุปบาท ส่วนหลักปัจจุสมุปบาท ก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องสาเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันเป็นกระแส จนมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็นไตรลักษณ์

"ไตรลักษณ์" หรือ "สามัญญลักษณะ" หมายถึง ลักษณะที่สามัญคือทั่วไปแก่สังขารทั้งปวง ซึ่งย่อประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการคือ

1. อนิจจตา หรือ อนิจจัง คือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป
2. ทุกขตา หรือ ทุกขัง คือความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดตัน ผินและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเดิมอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยศรัทธา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป อยากเข้าไปยึดด้วยศรัทธาอุปาทาน
3. อนัตตา คือความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง

สิ่งทั้งหลายหากจะกล่าวว่ามีก็ต้องว่ามีอยู่ในรูปของกระแส ที่ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิดดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง เมื่อต้องเกิดดับไม่คงที่ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดตัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว และเมื่อทุกส่วนเป็นไปอยู่ในรูปกระแสที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัย เช่นนี้ ก็ย่อมไม่เป็นตัวของตัวเอง มีตัวตนแท้จริงไม่ได้

อรรถแห่งอนิจจังมี 4 นัย คือเป็นอนิจจังด้วยเหตุผล 4 อย่าง คือ

1. เพราะเป็นไปโดยการเกิดและสลาย คือเกิดดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี

2. เพราะเป็นของแปรปรวน คือเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ
3. เพราะเป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วขณะ ๆ
4. เพราะแย้งต่อความเที่ยง คือสภาวะของมันที่เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้นขัดกัน
อยู่เองในตัวกับความเที่ยง หรือโดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความ
เที่ยงอยู่ในตัว เมื่อมองดูรู้เห็นตรงตามสภาวะของมันแล้ว ก็จะไม่
พบความเที่ยงเลย คือคนจะพยายามมองให้เห็นเป็นเที่ยง มันก็ไม่ยอม
เที่ยงตามที่คนอยาก

ส่วนทุกข์ตา หรือทุกข์ลักษณะนั้น อธิบายไว้ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์
ด้วยอรรถ 4 อย่าง ดังนี้

1. เพราะมีความบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา คือถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ด้วยความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมโทรม และความแตกสลาย และบีบคั้น-ขัดแย้งอยู่
ตลอดเวลา กับสิ่งที่ประกอบกันอยู่ด้วยหรือสิ่งที่เกี่ยวข้อง ด้วยต่างก็เกิด
ขึ้น ต่างก็โทรมไป ต่างก็แตกสลาย
2. เพราะเป็นสภาพที่ทนได้ยาก คือคงทนอยู่ไม่ไหว หมายความว่า คง
อยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จะต้องเปลี่ยน จะต้องกลาย จะต้องหมดสภาพไป
เพราะความเกิดขึ้นและความโทรมสลายนั้น
3. เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ คือเป็นที่รองรับของความทุกข์ หรือเป็นสิ่งที่ก่อ
ให้เกิดทุกข์ หมายความว่าทำให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ เช่น ทุกขเวทนา
คือความรู้สึกบีบคั้น เป็นต้น
4. เพราะแย้งต่อความสุข คือ โดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความสุขหรือ
กีดกันความสุขอยู่ในตัว หมายความว่า เมื่อพูดตามความจริงแท้ ๆ แล้ว
ความสุขที่เป็นตัวสภาวะจริง ๆ ก็มีแต่เพียงความรู้สึกสุขเท่านั้น ที่ว่าเป็น
สุขหรือรู้สึกสุข (สุขเวทนา) นั้นตามที่แท้จริงก็ไม่ใช่ปลอดภัยหรือหายทุกข์
แต่เป็นเพียงระดับหนึ่งหรือขีดขั้นหนึ่งของทุกข์เท่านั้น ที่แท้จริงก็มีแต่ทุกข์คือ
แรงบีบคั้นกดดันขัดแย้ง เท่านั้นที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง

ลักษณะทั้งสาม คือ อมิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เป็นภาวะที่สัมพันธ์เนื่องอยู่ด้วยกัน เป็นอาการสามด้านหรือสามอย่างของเรื่องเดียวกัน เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสบ่อย ๆ ว่า "สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์, สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา" และมักมีข้อความที่ตรัสต่อไปอีกด้วยว่า "สิ่งใดเป็นอนัตตา, สิ่งนั้นพึงเห็นด้วยสัมมนาปัญญาตามที่มันเป็นว่า นั่นไม่ใช่ของเรา, มิใช่เราเป็นนั่น, นั่นไม่เป็นตัวตนของเรา"

โครงร่างวิทยานิพนธ์

ผู้ศึกษาได้กำหนดโครงร่างวิทยานิพนธ์ดังนี้

- บทที่ 1 : บทนำ
- บทที่ 2 : ประวัติส่วนตัวและประสบการณ์ชีวิตของกุหลาบ สายประดิษฐ์
- บทที่ 3 : ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ระยะที่ 1: ระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2490
- บทที่ 4 : ความคิดทางการเมืองของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ระยะที่ 2: ระหว่าง พ.ศ. 2492 - 2501
- บทที่ 5 : สรุปและข้อคิดเห็น
- บรรณานุกรม
- ภาคผนวก